

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

ТОЖИК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ КАФЕДРАСИ

Қўлёзма ҳуқукида

ЮЛДАШЕВА МАВЛУДА

**ТОПОНИМИКАИ НОЪИЯИ БЎСТОНЛИҚИ ВИЛОЯТИ ТОШКАНД
5A120102 – Лингвистика (тожик тили) мутахассислиги**

**Тожик тили ва адабиёти бўйича магистр
даражасини олиш учун**

МАГИСТРЛИК ДИССЕРТАЦИЯСИ

Иш кўриб чиқилди ва химояга рухсат
берилди.

Тожик тили ва адабиёти мудири
доц. Ҳ.Бердиқулов._____

Илмий раҳбар:

доц. Ҳ.Бердиқулов._____

М.Ў.

Муқаддима

1. Муъимияти мавзӯи тадқиқот. Сабаби интихоби мавзӯъ, яъне топонимикаи ноҳияи Бўстонлиқи вилояти Тошканд дар он аст, ки ба ин мавзӯъ дар забоншиносии тоълик то ӯол кори тадқиқотӣ ба анӯом нарасидааст. Бинобар ин тадқиқи мавзӯи мазкур дар илми топонимияи тоълик бозгӯиӯои тоза ба тоза хоӯад дод. Чунки объектӣ тадқиқ аз сарзаминӯои хеле бостонии тоъликони Ўзбекистон мебошад, ки дар номӯои лӯӯрофӣи ин мавзеъ нақши хуро гузоштааст.

2. Мақсад ва вазифаи диссертатсия. Муайян намудан ва кушода додани лӯиъати муъими тадқиқот мебошад, яъне оиди номгузории маъаллу мавзеъ ва номи ашхос дар ноҳияи Бўстонлиқ ба тариқи илмӣ асоснок кардан аст. Мақсад ва вазифаи дигари диссертатсия дар он аст, ки номӯои аслии ин гуна мавзеъӯоро гашта бунӯд кардан ва ислоӯи номӯои нодуруст ва шакли дурусту қадимаи номӯоро гашта барпо кардан мувофиқи мақсад мебошад.

3. Дарлаи омӯхта шудани мавзӯъ. Баъзе махсусияти мавзӯи мазкур қисман аз тарафи олимон омӯхта шуда бошад ӯам, топонимикаи ноҳияи Бўстонлиқ ӯоло тадқиқ нашудааст. Оиди мавзӯи мазкур муфассал дар диссертатсия маълумот оварда шудааст.

4. Навигарии тадқиқот. Тадқиқоти мазкур бори аввал таълилу тадқиқ гардида истодааст. Маводи лӯамъшуда аз лӯиъати лингвистикӣ асоснок карда шудааст. Этимологияи баъзеи микротопонимӯоро муайян намудан ва амиқ омӯхтани ва таълил намудани унсурӯои қадимаи забони тоъликӣ дар ноҳияи Бўстонлиқ мебошад.

5. Предмети тадқиқот. Предмети тадқиқот маводи лӯамъкарда ӯисоб ёфта, оиди мавзӯи мазкур аз ӯар гуна манбаъӯо гирифта, оиди сарнавишти номӯои лӯӯрофӣи ин деӯа ривояту нақлӯоро аз даӯони кӯӯансолони деӯа гирд оварда, онро дар ӯини таълили ин ё он номи лӯӯрофӣи корбаст намудаам. Ѓайр аз ин муаллифи ин сатрӯо дар ӯамин ноҳия зиндагонӣ мекунад.

6. Объекти тадќикот. Њамчун киёс ва таълил асарҳои олимони рус, ўзбек ва тољик барои ин тадќикот баррасӣ гардид. Объекти тадќик аз сарзаминҳои хеле бостонии тољикон буда, унсурҳои қадимаи забони тољикӣ дар номҳои љуѓрофии ин мавзеъ наќши худро гузоштааст. Боиси њамин тадќикот љињати муњим дорад.

Омўзиши таърихи забон ва шеваи забони тољикӣ маводи топонимии ин дења чун фактори таърихи хизмат хоњад намуд.

7. Ањамияти илми ва амалии тадќикот. Тадќик намудани топонимикаи ин ё он мањал, дења, ноњия барои инкишофи тадриљии забон ва љамњият маводи заруриро дода метавонад. Дар натиљаи омўхтани номҳои ин ё он мањал ва муайян намудани мањнои ибтдоии онҳо ба хонанда имконият медињад, ки ба гирду атрофи худ бо мењру муњаббат муносибат кунад ва нисбати ватани худ мењру муњаббат пайдо мекунад. Гузаштагони мо њар як топонимро бо маќсади муайян ва назардошти сатњи замин номгузори кардаанд ва як навъ номҳо бо шароити гегафии ин ё он мањал алоќаи узви дорад, ки онро тадќикоти сољои охир исбот намудаанд. Ин тадќикоти мо барои тартиб додани љуѓати топонимикӣ ањамияти амали хоњад дод.

Омўзишу тадќики номҳои мањаллӣ ва санњати номгузори яке аз љињатҳои муњими илми забоншиносӣ мебошад. Зеро номҳои мањал ё масъалаҳои номгузори ва пайдоиши онҳо ба чандин воќеъаву ходисаҳои таърихи, сиёси, иќтисодӣ робитаи қавӣ дошта, ин унсурҳо боиси густариши хазинаи забони модариамон гардидаанд.

Бояд гуфт, ки бо масъалаҳои ном, хосиятҳои калимаҳои ифодакунандаи номҳо, қонуниятҳои мављудият ва инкишофи номҳо, таърихи тавлид ва мањнидоди илмии онҳо як бахши филология ономастика (юн. *Onoma-ном*) машѓул аст. Ономастика ба қисмҳои таркибии топонимика (юн. *topos-љой*, мањал ва *onoma-ном*), антропонимика (юн. *antropos-одам*,

опома-ном) этнонимика (юн.ethnos-халќ, опома-ном), гидронимика (юн.hidro-об, опома-ном) ва амсоли инњо људо мешавад.¹

Топонимика мањсули тафаккури даврањои гуногуни инкишофи љамъият, боигарии маънавї, ганљинаи боэътимоди таъриху маданият ва як њиссаи фонди луѓавии забон буда, барои тадќики масъалањои этимология, фонетика, калимасозї, шевашиносии таърихию муосир ёрї мерасонад.

Топонимика бо мантиќ, психология, этнография, сотсиология, адабиётшиносию услубшиносї алоќа дорад. Њодиса ва воќеъањои гуногуни љамъият, дигаргунињои иљтимоиву маданї дар системаи топонимика инњикос меёбанд. Системаи топонимика дар омўзиши масъалањои таърихї, урфу одат, расму оин, тафаккуру љахонбинї, маданият ва ғайра ањамият дорад.

Ономастика умуман санъати номгузорї буда, дар дохили худ номгузориро нисбати одамон ва њам мањаллу љойњо – топонимикаро низ дар бар мегирад.

Илми топонимика дар даврањои пешин тараќќи наёфта буд, лекин дар солњои охир ин бахши забоншиносї то даралае инкишоф ёфт. Аввал топонимия баъд аз он антропонимия, этнонимия ва дигар ќисматњои он предмети тадќикоти илмї гашт, оиди топонимика адабиётњои илмї пайдо шуданд ва конференсияњои илмии умумиљањонї гузаронида шуданд.

Дар солњои охир тадќику таълили топонимика нисбатан диќќати олимонро ба худ љалб намуд ва дар Осиёи Марказї низ асару маќолањои зиёде ба майдон омад.

Чунон ки ба мо маълум аст, дар даврањои пешин оиди баъзе халќњо тадќикотњои ономастикї бурда намешуд, њоло, њар як халќ соњибии тадќикотчии ономастикї мебошад.

Дар натиљаи хизматњои шоистаи олимони рус, ўзбек, тољик, ќараќалпоќ, ќирѓиз, ќазоќ, туркман дар Осиёи Марказї илми ономастика риволь ёфт. Соли 1969 дар Донишкадаи Давлатии Тошканд ба номи Алишер Навої семинари ономастикї гузаронида шуд ва интихоби методњои

¹ Энциклопедияи тоҷик. ҷ.7.- Душанбе, 1988, сах. 11.

тадќикоти илмии ономастика баргузор гашта, ба корњои оянда роњ кушода шуд. Албатта, дараљаи ташаккул ёфтани шохањои ономастика гуногун аст. Дар љои аввал ќисмати топонимика наѓз омўхта шуда истодааст. Дар ин хусус бисёр маќолањои илмї, китобњо, диссертатсияњо нашр шудаанд.

Њоло илми ономастика ва, хусусан, яке аз бахшњои он топонимика пурра омўхта нашудааст, чунки топонимикаи Осиёи Миёна хеле мураккаб мебошад. Таърихи ономастикаи давраи ќадим, љойгиршавии топонимњои замони гузашта ё ин ки типологияи топонимњо, љамъ кардани микротопонимњо ва ғайра њоло дар пеш аст.

Мавќеи ономастика дар корњои илмии забоншиносии умумї дар солњои охир дар корњои лингвистикї асосњои тадќикотњои илмї вобаста ба мавзўи ономастика бештар ба назар мерасад.

Кори илмии Белетский «Лексикологияи ономастикї» як чанд муаммоњои ономастикиро дар бар гирифта, барои тадќики масъалањои муњими ин соња мавќеи муњим дорад.

Муаллиф дар ќисматњои асосии асараш якчанд маълумотњои асосиро доир ба таърих, география, этнография ва дар бораи маъноњои аслии номњои љойњо батафсил маълумот додааст. Аз байн рафтани нишонањои семантикї барои муайян намудани маъноњои аслии вожањои ономастикї мушкилї ба вуљуд меорад. Муаллиф махсус муњим будани хусусиятњои хронологї, географї, суханшиносї ва таърихиву маданияи калимањоро ќайд кардааст. Ба аќидаи ў бе инњо кори илмї ќиммати худро нигоњ дошта наметавонад.¹

Бояд эътироф кард, ки илми топонимикаи тољик як љузъи илми забоншиносии тољик буда, таърихи тўлонї дорад. Маводи аввалинро доир ба ин илм аз луѓату тазкирањо ва осори таърихиву љуѓрофї пайдо намудан мумкин аст. Зеро гузаштагони мо дар асарњои иншонамудаи худ рољеъ ба ин ё он мањал сухан рондани шаванд, њатман љињати љуѓрофїи ин ё он мањалро батафсил тасвир менамуданд. Бинобар ин маводи топонимњои ќадим иборат аз номњои вилоят, дарё ва шањрњо мебошад. Чунончи, дар

¹ Ономастика «Проблемы и методы». - Москва, 1978, сах. 7.

асари лӯғрофии «Њудуд-ул-олам» (асри XI) доир ба номҳои маъал, муъити лӯғрофӣ, Ҳайъати этникӣ ва манбаъҳои зеризаминии мавзеъҳои гуногуни ӯшон маълумот дода мешавад, ки хеле ӯлиб буда, дар назди хонанда нақшу тасвири воқеъии он маъал ӯливагар мегардад. Барои намуна метавон маълумоти овардаи муаллифро доир ба шаъриҳои Тошканду Бухоро, ки шаъриҳои қадимии Осиёи Миёна мебошад, меорем: «**Бухоро** шаъри бузург аст ва ободантарин шаърест андар Мовароуннаър ва мустақари малики машриқ аст. Ва ӯи намнок аст ва бисёр меваҳо ва обҳои равон. Ва мардумони вай тирандозанд ва ӯзипеша. Ва аз ӯ бисот ва фарш ва мусалии намоз хезад нақӯ, пашмин ва шӯра хезад, ки ба ӯиҳо бибаранд. Ва ӯудуди Бухоро дувоздаъ фарсанг андар дувоздаъ фарсанг аст. Ва деворе ба гирди ин ӯама даркашида боз якбора ва ӯамаи работҳо ва деъаҳои он андаруни ин девор аст...»

«Тошканд – шаъри бузург аст ва ободон аст ва бо неъматии бисёр ва ӯи бозоргонии ӯамаи ӯшон аст. Ва ӯро шаъристон аст ва кӯъандиз аст ва рабаз аст ва аз болои боми бозорашон яке ӯи об равон аст аз арзиз. Ва об аз кӯъ биёварда. Ва андар вай хонақои монавиён аст ва эшонро нағушок хоханд. Ва аз вай қоғаз хезад, ки ба ӯама ӯшон бибаранд ва риштаи канаб хезад. Ва руди Бухоро бар дари шаъри Тошканд бигзарад...»¹

Ғайр аз ин маълумоти лӯғрофиё аз луғату фаръангҳо низ пайдо намудан мумкин аст. Луғату фаръангҳои ба забон тоҷикӣ-форсӣ таълифнамуда беш аз 200 адад буда, аз ӯониби донишмандони баландзаўқу закиабъ таълиф гардидааст, «Луғати Фурс»-и Асадии Тусӣ, «Туъфат-улаъбоб»-и ӯофизи Убаъӣ, «Бурӯони қотеъ»-и Муъаммадӯсайни Бурӯон, «Ғиёс-ул-луғот»-и Муъаммад Ғиёсиддин ва амсоли инҳо буда, дар қарнҳои мухталиф таълиф ёфтаанд ва дар онҳо роъеъ ба ин ё он маъалу мавзеъ маълумоти муфид оварда шудааст, ки дар айни замон низ он маълумотҳо арзиши худро гум накардаанд.

Дар «Ғиёс-ул-луғот» Бухоро чунон шаръ ёфтааст: Бухоро – номи шаър аз Турон, муштақ аз бухор, ки ба маънии илм чун дар он шаър уламо ва

¹ Ҳомидов Д. Топонимияи води Кешруд. – Душанбе, 2002, сах. 4.

фузало бисёр буданд, ба Бухоро мавсум карданд («аз Латиф») ва муаллиф гӯяд, ки бухор ба маънии илм дар кутуби дигар ба назар наёмада...».¹

Номи мавзеъу маъалъо ва шаъру кишваръо ана ӯамин тавр таълилу маънидод гардидаанд, ӯол он ки дар ӯамаи ин таълилъо воқеият ифода нагардидааст. Бо вуъуди ин навиштаъои мазкур аз нахустин маълумотъои топонимӣ дар забоншиносии тоъик мебошад. Метавон фаръангу луғатъои нодирӣ ба забони тоъикии дар замонъои гуногун таълифёфта ва асаръои таърихию луғроифиро бунёдгузорӣ илми топонимика донист.

Олимони юнон низ дар асаръояшон оиди номъои географии Осиёи Миёна, ки дар аввали асри IV-V пеш аз мелод маълумотъои қадимӣ овардаанд, мебинем. Геродод, ки падари таърих ном гирифтааст (485-425 пеш аз мелод) аз тарафи шарқ дарёи Гирканд (пастӣ), ки аз ӯудуди ӯамвори бепоён иборат аст, гуён дарёи Аракс «Амударё»-ро ба забон гирифтааст. Бояд гуфт, ки дар асаръои олимони дунёи антик дар бораи Осиёи Марказӣ аз лумла Ўзбекистон як қатор номъо, чунончи Аракс (Амударё), Марканд (Тошканд), Полимет (Зарафшон) ва дигар мавзеъоро ба забон гирифтаанд.

ӯамин тарик, илми топонимикаи тоъик дар заминаи холӣ арзи вуъуд накарда заминаи қавии илмӣ дорад ва тӯли асръо таъаввул намуда, дар ин бахш осори гуногунмавзӯъ ва гуногунмундариъа таълиф ёфтааст. Фақат ин илм дар қарни XX дар асоси таълифи асаръои пурқимату боарзиши муъаққикони ин соъа роъу шеваи муайяни худро пайдо карда, аз дастовардъои топонимияи рус ва Аврупо баърабардорӣ намуда, имрӯз дар рушду такомул аст. Бо саъю қӯшиши тадқиқгарон ва олимони топонимшинос топонимика ӯамчун фан эътироф карда шуд.

Предмети топонимика номъои объектъои географӣ ӯисоб мешавад. Омада баромадани ӯамин номъо ва омӯзиши маъноъои он, яъне таълил кардани хусусиятъои лексикӣ-семантикӣ ва этимологӣ мақсади асосии ин фан мебошад. Барои ин мақсадро ба амал овардан, топонимика ба худ як қатор вазифаъоро дорост. Аз лумла, объектъои географӣ, структураи фонетикӣ ва грамматикӣ, лексикӣ-семантикӣ ва дигар хусусиятъои лингвистикӣ шаклъои

¹ Муҳаммад Гиёсиддин Гиёс-ул-луғот, ч. 2. – Душанбе: Адиб, 1988, сах. 15-33.

диахронї ва синхронї, ки хусусиятҳои номгузорї, аз кадом забон омада баромадани он, муайян кардани таракқиёти таърихии он вазифаи топонимика мебошад.

Топонимика бо чунин хусусиятҳои худ ба ҷаҳор тақсим мешавад.

1. Топонимика ба сифати як қисми фанни забоншиносї. Дар ин номҳои маъал як қисми лексика, ягонагии забон – дар сифати калима меомӯзад. Топонимҳо аз нуқтаи назари забоншиносї дар асоси методи забоншиносї (аспекти лингвистикї) тадқиқ мешаванд.

2. Топонимика фанни мустақил. Дар ин ҷо барои топонимҳоро тадқиқи қардан, методҳои таърихї, географї ва лингвистикї бевосита қор фармуда мешавад. Чунки ҳар як топоним дар шароити муайяни таърихї, дар муъити географї, дар асоси элементҳои забон ба вуљуд меояд.

3. Топонимика ба сифати як қисми фанни таърих. Дар ин маърид топонимҳо аз нуқтаи назари таърих оиди аспекти таърихї талқин мешавад.

4. Топонимика ба сифати як қисми фанни география. Дар ин топонимҳо нуқтаҳои аъолинишин аз нуқтаи назари муъити географї-аспекти географї меомӯзад.

Аниқтар гӯем, топонимикаро ба қатори кадом фанҳо дохил қардан баъсу мунозира давом дорад.

Топонимика мисли шаърно, қишлоқно, дарёно, кўлно, кўноно таърихи омада баромади онҳоро омӯзад, ин фан ба забоншиносон, таърихчиён низ материали бои илми медињад.

Топонимҳо қисми таркибии забон-луғат буда, ба қонуниятҳои забон дохил мешаванд. Албатта, калимаро фанни забоншиносї-лингвистика меомӯзад. Бояд гуфт, ки фанни ономастика номҳои лӯдогонаро омӯзад, топонимика қисми ў буда, ба қатори фанҳои забоншиносї дохил мешавад.

Аз тарафи дигар, хусусиятҳои табиати ягон мамлакат ё кишвар, номҳои географї дар сифати элементи муъими харита дар он акс ёфтааст. Мана аз ҳамин нуқтаи назар топонимикаро ба қатори фанҳои географї дохил қардан мумкин. Аз ҳамин сабаб дар яқљоягї номи лӯй ё мавзеъ ба таърихи ҷамъият вобастагии қавї дорад.

Дар мавзеъно чї гуна ном гузоштан, аввало бо зинаъои муайяни энтиёли ламбият асос меёбад. Таърихи номи лой ё мавзеъро надониста, ба илми топонимика машѓул шудан, натиљаи беътаринро намедињад. Барои њамин њам топонимика ба ќатори фанъои таърих мансуб аст. Хулоса, фанни топонимика дар байни се бахши калон: забоншиносї, география ва таърих мебошад. Барои њамин маводи он аз лиъати хусусият гуногун, яъне лингвистикї, таърихї ва географї буда, бо фактъои бисёри топонимикї дуруст эзоъ ёфтанаши мумкин аст.

Баъзе соњаъои ономастикаи тољик аз тарафи олимони рус, аз љумла А.Х.Востоков, А.М.Шегрен, М.А.Кострен, Д.П.Европус, И.И.Надежин, И.А.Износков ва дигарон омўхта шудааст. Дар асри ХХ олимони рус В.В.Бартольд, Л.С.Берг, В.А.Козакевич, Ф.Е.Корш, Н.Я.Март, П.Л.Маштаков, А.Ф.Орлов, Ф.П.Саваренский, А.М.Самешчев, В.В.Семёнов-Тян-Шанский, А.И. Соболевский, В.Б.Шастаковичъо ба тараќќиёти топонимикаи замонави замина гузоштанд.

Топонимикаи Осиёи Марказї аз тарафи олимони Э.М.Мирзаев, А.И.Попов, А.Л.Хромов, Р.Х.Додохудоев, О.И.Смирнова, А.З.Розенфельд, С.И.Климчещкий, Н.Н.Неъматов, Д.Њомидов, А.Ѓафуров, Т.Нафасов, С.Ќораев, З.Дўсимов, Ш.Ќодирова, А.Абдураъмонов, Е.Ќуйчубоев, С.Умурзоќов, Д.Исаев, С.Атаниёзов ва дигарон низ омўхта шудааст ва тадќикотъои зиёде дар ин хусус навишта шудаанд.¹

Бояд гуфт, ки академик В.В.Бартольд дар шинохти таърихи халќи тољик хизмати беандозае кардааст, ки онро бо ду-се сухан ифода намудан аз имкон берун аст. Ў дар силсилаи асаръои доир ба сарзамини Осиёи Марказии имрўза таљифнамудааш ќариб доир ба њамаи нуќтаъои аъолининишн: ойконимъо, космоимъо, полонимъоро дар асоси маъхазъои таърихї, љуѓрофї маълумот дода, то андозае аз таърихи гузаштаву имрўзаи онъо хонандаро ошно месозад.

Тадќиќу таљили номъои љуѓрофии минтаќаи Осиёи Марказї аз назари топонимшинос Э.М.Мурзаев низ дур намондааст ва ў дар силсилаи

¹ Каримов С. А. Ўзбек топонимикаси тараќќиёт босќичида. – Тошкент: Фан, 2006, 10-11 бет.

асарњои илмиаш доир ба номњои шањру дењоти ин минтаќа, сарзамини водии Кешруд маълумоти ӯлиб додааст. Сањми арзандаву чашмраси О.Н.Смирнова ва А.Л.Хромовро дар тадќиќу омӯзиши номњои ӯғрофии саргањи Зарафшон ва водии Яғноб, инчунин сањми аразандаи Д.Љ.Ҳомидовро дар тадќиќу омӯзиши «Топонимияи водии Кешруд» махсусан қайд намудан ӯиз аст.¹

Маводи гирдовардаи мо доир ба омӯхтани топонимикаи ноњияи Бўстонлиќи вилояти Тошканд мебошад.

Сабаби интихоби мавзў, яъне топонимикаи ноњияи Бўстонлиќи вилояти Тошканд, дар он аст, ки ба ин мавзў дар забоншиносии тољик то ӯол кори тадќикотї ба анљом нарасидааст. Бинобар ин тадќиќи мавзўи мазкур дар илми Ономастика ва топонимияи тољик бозгўйињои тоза ба тоза хоњад дод. Чунки объектї тадќиќ аз сарзаминњои хеле бостонии тољикон мебошад, ки дар номњои ӯғрофии ин мавзеъ наќши худро гузоштааст.

Инчунин сабаби дигари он баъд аз мустаќилиро ба даст даровардан ба ин соња эътиборї калон дода шуд, чунки бисёр объектњои ањолинишин аз ӯумла, шањрњо, қишлоқњо, кўчањо, боғу роғњо ва дигар мавзењо бо номњои дигар номгузорї карда буданд. Маќсади асосии соњаи топонимика дар он аст, ки номњои аслии ин гуна мавзењоро гашта бунёд кардан аст, чунки ислоњи номњои нодурусту норавои мањаллу мавзењо ва шакли дуруст ва суфтаву равони ному номгузории мањаллу мавзењо тантанан адолатї таърихї мебошад.

Доир ба чињати дигари масъала дар диссретатсия мисолҳо фаровон оварда шудааст. Гузашта аз ин ӯолибияти мавзў дар он аст, ки барои омӯзиши таърихи забон ва шевањои забони тољикї маводи топонимикии дења чун фактори таърихї хизмат хоњад намуд.

Рисола аз муќаддима, ду боб, хулоса ва аз фењрасти иборат буда, 69 сањифаи компютерио ташкил мекунад.

¹ Ҳомидов Д. Топонимияи водии Кешруд. - Душанбе, 2002, сах. 7.

БОБИ I

Антропонимияи ноҳияи Бўстонлик ва махсусияти он

Ҳар як шахс соҳиби номи худ мебошад. Шахсоне, ки ӯнамном мебошанд, дар баъзе ҳолатҳо онҳо бо лақаби худ фарқ мекунад. Фамилияҳо низ дар асл барои фарқ кардани шахсон хизмат мекунад.

Умуман инсон ба ягон чиз ном гузошта зиндагонӣ мекунад. Дар дунё ӯар гуна предмет номи худро дорост. Растанӣ ва ӯайвоноти маъаллӣ ӯайр аз номҳои худ номҳои илмӣ, лотинӣ низ дорад. Бояд гуфт, ки номҳо аз ягон чиз, чизи дигарро фарқ кардан ёрдам медиҳанд.

Яке аз қисмати баҳши Ономастика, антропонимия мебошад, ки номи ашхосро ифода мекунад. Илми атропонимия бо гузашти замон низ шакл гирифтааст. Оиди антропонимия ба забони тоҷикӣ, қазокӣ, русӣ, ўзбекӣ, китобҳои махсус ба ӯоп расидааст.

Маълум аст, ки яке аз мушкилоти омўзиши забони мардуми Осиёи Марказӣ ин таърихи Ономастика аст. Мардуми Осиёи Марказӣ тоҷикон, ўзбекон, туркманҳо, қарақалпоқҳо, қазокҳо урфу одатҳои зиёде доранд, ки бо ӯам монанд аст.

Дар вақти омўзиши номҳои географӣ бисёр микротопонимияҳо ба назар мерасанд. Агар ба тариқи умумӣ нигоҳ кунем, маълум аст, ки дар номгузори тоҷикӣ пасванди бек, -бой, -льон, -қул, -шоҳ ва ӯамчунин пешванди **мир, хол, абду, тош, шоҳ** ва ӯайра истифода карда мешавад. Дар номҳои занона бештар пешвандҳои би-, бибӣ-, гул- ва пасвандҳои –нисо, -ой, -хон ба назар мерасанд.¹

Помир яке минтақаҳои гуногунзабони Тоҷикистон ба шумор рафта, забони помирӣ бо гурӯҳи забонҳои оилаи ӯинду аврупоӣ ба шумор меравад. Помириҳо хешовандони осетиниҳо ва пуштуҳои Афғонистон ӯисоб мешаванд. Гузаштаи онҳо аз рӯи сохтори забонашон ба скифҳо, суғдҳо бохтариҳо ва хоразмиҳо марбут аст.

Номҳои помирӣ бештар ба номи Пайғамбарон ва халифаҳо монандӣ дорад.

¹ Ономастика средней Азии. – Москва: Наука, 1978, стр. 144-145.

Аз номи Алї бештар истифода кардани помирињо мушоњида мешавад:
Алидод, Алибахш, Алиризо, Мављудалї, Сафаралї, Гуралї, Давлаталї,
Алиљон ва ғ.

Номњое низ њастанд, ки ба номи Муњаммад тааллуќият доранд:

Мамадшоњ, Шоњмуњаммад, Мамадалї, Бекмуњаммад ва ғ.

Яке аз фарќњои дигари номњои помирињо аз тољикони дигар дар он
аст, ки онњо бештар ба мардон ном номњои рўзњои њафтаре мегузоранд.
Душанбе, Шанбе, Чоршанбе, Чумња, Пайшамбї (Панљшанбе).¹

Дар забони адабии тољик бошад, барои сохтани фамилия, номи падар
ва тахаллус воситањои махсуси грамматикї њастанд. Чунончи, суффикси –ї
њам тахаллус, њам фамилия ва њам номи падар месозад: Рўдакї, Зарифї,
Ансори, (фамилия ва номи падар). Фамилия ва номи падар инчунин бо
воситаи калимањои –зода ва –зод сохта мешавад: Турсунзода, Мирзода,
Рањимзода, Афсањзод, Шарифзод ва ғайра.

Дар забони адабии њозираи тољик фамилия ва номи падар бештар ба
воситаи суффиксњои аз забони русї гирифта шуда сохта мешаванд: -ов, ев, -
ова, -ева, -ович, -евич, -овна, -евна: Одил Зокирович Собиров, Зафар
Шукурович Шодиев, Зебо Кабировна Абдуллаева.

Дар баъзе китобњо, ки дар пайравии грамматикаи забонњои арабї ва
русї навишта шудаанд, борњо дар хусуси мављудияти категорияи њинсият
дар забони тољикї сухан рафтааст. Ин њолат сабабњои муайяне дорад. Ба ин,
пеш аз њама, калимањои иќтибосие сабаб шудаанд, ки дар шакли њинси
занонашон ба забони тољикї дохил шудаанд, ки нишондињандаи шаклии он
суффикси –а мебошад. Мањнои њинсият дар ин ќабил исмњо барои он хубтар
ифода мешавад, ки ба муќобили худ шакли ифодакунандаи њинси мардона
низ дорад. Чунончи: котиб-котиба, муаллим-муаллима, шоир-шоира, олим-
олима ва ғайра. Ин гурўњи калимањои иќтибосии забони арабї ба забони
тољикї низ таъсир карда, боиси ба амал омадани номњои занона гардидааст.

¹ Ономастика средней Азии. – Москва: Наука, стр. 247.

Масалан, Нигора, ба воситаи суффикси –а, аз калимаи аслан тоъикии Нигор, Хуршеда аз Хуршед. Парвина аз Парвин ва ғайра сохта шудааст.¹

Унсурӣ –ат /ят танҳо дар баъзе исмиҳои хос ҳамчун аломати ифодакунандаи лӣнсият намудор мешавад: Шарофат, Латофат, Зарофат, Рисолат, Ђидоят, Кифоят, Малоъат, Адолат, Башорат, Саодат, Сабоъат, Назокат, Саломат, Саноат. Асосӣ баъзеи ин исмиҳои хос, масалан, Шароф, Ђидой, Салом ҳамчун исмиҳои хоси номи мардон истифода мешавад, ки ин ҳолат дар ифодаи лӣнсият омадани –ат/-ят-ро ба хубӣ далолат мекунад.

Пасвандӣ –а . Суффикси –а дар забони адабии ҳозираи тоъик суффикси сермаъно ба шумор меравад. Сермаъноии суффикси –а танҳо дар исмсозӣ худи ин суффикс дар дохили исм, балки дар калимасозии ҳиссаҳои гуногуни нутқ мушоҳида мешавад. Масалан: исмиҳои хос: Ганчина, Одина, Холида.

Суффикси –ӣ. Яке аз суффиксҳои сермаъноӣ серистеъмом суффикси –ӣ мебошад. Суффикси –ӣ дар сохтани исмиҳои хос – фамилия ва таҳаллус низ истифода мешавад, ки он бо суффикси исмсозӣ таркиби калимаҳои дӯстӣ, некӣ инчунин омӯзгорӣ ва муҳандисӣ аз лӣнсияти шакл як бошад ҳам, аз чиъати вазифа аз онҳо фарқ мекунад ва дар ин гуна мавридҳо онҳо оморфама ба шумор меравад. Мисол: Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ђомӣ, Ђилолӣ, Айнӣ, Раъимӣ, Ансорӣ, Асрорӣ ва ғайра.²

Дар исмиҳои хос, ки калону хурдӣ онҳоро таъин кардан мумкин нест, суффикси –ча калонӣ онҳоро мефаъмонад, ки болидахотирӣ ва хушӯлиро низ далолат мекунад.

Суффикси –ча бо исмиҳои хос низ меояд. Дар исмиҳои хос ин суффикси хурдӣ шахсро аз рӯи пайкараш мефаъмонад: Иқромча, Рустамча, Муқаррамча ва ғ.

Барои ифодаи навозиш –љон бо исмиҳои хос низ меояд: Фирӯзалии ман. Агар **љон** ҳамноми номгузорӣ ҳамчун ҳиссаи исмиҳои хос истифода шуда

¹ Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоъик. қисми I. – Душанбе: Дониш, 1985, саҳ. 91.

² Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоъик. – Душанбе: Дониш, 1972, саҳ. 32.

бошад, навозишро ифода намекунад: **Мирзољон**, Додољон, Қозилъон, Одилъон ва ғ.¹

Суффикси –бон. Дар забони адабии ӯзбираи тоҷик морфемаи –бон маънои луғавии худро барҳам дода, ба категорияи суффикси калимасоз гузаштааст. Ба категорияи калимасоз гузаштани –бон дар калимаҳои мизбон, нигоҳбон, сорбон ва ғайра дида мешавад.

1) Суффикси –бон аз исмиҳои конкрет исми нав месозад, ки шахсро аз рӯи касбу кор ва машғулият ифода мекунад ва тобиши назорат дорад: боғбон, ғалабон, осиебон, саройбон.

Суффикси –зор. Ба воситаи ин суффикс наргуна исмиҳои сохта мешавад. Масалан: пахтазор, гулзор, дарахтзор, ангурзор, лолазор ва ғайра.²

Антропонимҳои дар ташаккули Ономастикаи ноҳияи Бӯстонлик нақши муҳим дорад. Дар ноҳияи Бӯстонлик ва деҳаҳои он номи одамон гуногун буда, ба забонҳои араби, ўзбеки, турки ва руси мансубанд.

Дар деҳа бештари номҳои аз ҷиҳати баромад ба забони тоҷикӣ мансубанд. Номгузори дар ноҳияи Бӯстонлик ва деҳаҳои он низ бо пешоянду пасоянд сохта мешавад. Яке аз онҳо бо пешванди –шоҳ – сохта мешавад:

Шоҳмаҳмад, Шоҳраҳаб, Шоҳраҳон, Шоҳраҳомол, Шоҳраҳолол, Шоҳсаид, Шоҳмалик, Шоҳкарим, Шоҳниёз, Шоҳмирзо, Шоҳдил, Шоҳруҳ, Шоҳбон, Шоҳина, Шоҳраҳим, Шоҳрасул, Шоҳонёр ва ғайра.

Номҳои занону духтароне, ки бо калимаи гул-сохта мешавад.

Гулшироҳ, Гулхоним, Гулҷеҳра, Гуландом, Гулбиби, Гулруҳсор, Гулшоҳа, Гулдоҳа, Гулноҳа, Гулбаҳор, Гулсара, Гулноҳа, Гулшан, Гулмира, Гулниҳол, Гулсанам, Гуласал, Гулдоҳа, Гулсум, Гулзиё, Гулнисо ва ғайра.

Номҳои занону духтарон бо пасоянди –гул сохта шудааст:

Нозигул, Тоҳагул, Рӯзигул, Моҳигул, Ойгул, Туйгул, Чиннигул, Доҳагул, Баҳрагул, Яхшигул, Љумбагул, Химчагул, Тоҳигул, Сайлигул, Кенбагул, Ойимгул, Исмигул, Тоҳагул, Бибигул, Қавзагул, Раҳногул ва ғайра.

пасоянди –қул

¹Забони адабии ҳозираи тоҷик, қисми I. – Душанбе: Ирфон, 1973, саҳ. 93.

²Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик, қисми I. – Душанбе: Дониш, 1985, саҳ. 107.

Вафокул, Анакул, Туракул, Санакул, Аътамкул, Истамкул, Турсункул, Љўракул, Раъмонкул, Азизкул, Саидкул, Арзикул, Нарзикул, Љабборкул, Норкул, Бобокул, Аликул, Облокул, Шодикул, Орзикул, Шарифкул, Эгамкул, Маъмадкул ва ғайра.

пасоянди -шоъ

Ѓолибшоъ, Матлубшоъ, Мироншоъ, Тобоншоъ, Ѓайратшоъ, Ќувватшоъ, Нодиршоъ, Толибшоъ, Маъмудшоъ, Диловаршоъ, Наврўзшоъ, Баъодуршоъ, Аъатшоъ, Довруғшоъ ва ғайра

пасоянди –дин

Саймиддин, Асомиддин, Шаъобиддин, Амриддин, Садриддин, Фахриддин, Хайриддин, Аслиддин, Сайфиддин, Раъмиддин, Тоъиддин, Шамсиддин, Баъриддин, Зайниддин, Наъмиддин, Ѓайниддин, Фазлиддин ва ғайра.

пасоянди –илло

Исматилло, Суннатилло, Кароматилло, Баърилло, Саъдилло, Иноятилло, Њикматилло, Хайрилло, Лутфилло, Шамсилло ва ғайра.

пасоянди –лъон

Норлъон, Хонимлъон, Комилъон, Аминлъон, Талъатлъон, Илъомлъон, Ѓолиблъон, Икромлъон, Онаъон, Юсуфлъон, Довудлъон, Алиъон, Ќодирлъон, Одилъон, Ваъоблъон, Олимлъон ва ғайра

пасоянди –бї

Шомбї, Сайбї, Рачабї, Очабї, Тошбї, Ќурбонбї, Угулбї, Норбибї, Моъбибї, Холбї, Хомбї, Гулбї, Ойбї, Абдунабї, Турсунбї, Сайрамбї, Рўзибї, Њурбї, Хуррамбї ва ғайра.

пасоянди биби- ва би-

Бибилъон, Биъаёт, Бибисоро, Бибихол, Бибихоним, Биъольар, Биоюша, Бибигул, Бибинор ва ғайра.

пасоянди –ой

Майрамой, Азизой, Нозукой, Эркиной, Маъкулой, Чучукой, Хайриой, Султоной, Додарой, Гавъарой, Сарварой, Барчиной, Сангиной, Хурсаной,

Њурматой, Ёркиной, Роњатой, Њулкарой, Турсунной, Бахмалой, Юлдузой, Ойдиной, Олтиной, Бодомой, Лўббатой, Курбоной, Гулсумой ва ғайра.

пасоянди –бек

Тўрабек, Давронбек, Отабек, Њайдарбек, Ойбек, Лўрабек, Исломбек, Мансурбек, Бобобек, Саидбек, Ашурбек, Аъзамбек, Болибек, Умарбек, Завурбек, Њотамбек, Њамзабек, Кањорбек Идибек, Одилбек, Љонибек ва ғайра.

пешоянди –ой

Ойсифат, Ойсанам, Ойгул, Ойбарчин, Ойхоним, Ойљон, Ойхол, Ойсара, Ойљамол, Ойбону, Ойбек, Ойнисо ва ғайра.

пасоянди –тош ва пешванди тош

Темуртош, Сангинтош, Тоштемур, Ойнатош, Турсунтош, Бектош, Тошмурод, Тошболта, Тошбї, Тошқобил, Тошниёз, Тошбой ва ғайра.

пасоянди –ёр

Асфандиёр, Исфандиёр, Дониёр, Отаёр, Холиёр, Мадиир, Облоёр, Бахтиёр, Ихтиёр, Келдиёр, Шодиёр, Маллаёр, Бердиёр, Бобоёр, Элёр, Худоёр ва ғайра.

пешоянди –ёр

Ёрмањмад, Ёртош, Ёркул, Ёркиной ва ғайра

пасоянди –бой

Курбонбой, Раљаббой, Аввалбой, Холбой, Лўрабой, Салимбой, Шомуродбой, Араббой, Олтибой, Азимбой, Љумъабой, Кўзибой, Файзибой, Идобой, Кенљабой, Ашурбой, Зокирбой, Хурсандбой, Пардабой, Яхшибой, Тошбой, Шарофбой, Солењбой, Шарифбой, Элибой, Каримбой, Рањимбой ва ғайра.

пасоянди –хон

Шобурхон, Афзалхон, Зулхон, Олимхон, Худоёрхон, Гулхон, Бурхон, Шерхон, Барнохон, Ойхон, Нурхон, Олмахон ва ғайра

пасоянди –нисо

Ќумринисо, Умринисо, Меъринисо, Хайринисо, Ойдиннисо, Бибинисо, Тољинисо, Гулнисо, Ойнисо, Нуринисо, Зебуннисо, Баъринисо, Моњинисо ва ғайра.

пасоянди –ниёз

Отаниёз, Тошниёз, Чумъаниёз, Бекниёз, Шоњниёз ва ғайра

пешоянди дил

Дилафрўз, Дилдора, Дилфуза, Дилшода, Дилором, Дилрабо, Дилноза, Дилмурод, Дилнавоз, Дилора, Дилбар, Дилнура ва ғайра.

Пешванд - калимаи Адбу

Абдукарим, Абдуъалил, Абдунабй, Абудхолик, Абдусодиќ, Абдуфаттоњ, Абдумўъмин, Абдувањњоб, Абдусалом, Абдурафик, Абдувалї, Абдусамї, Абдуѓанї, Абдуњаниф, Абдуљаббор, Абдуњалим, Абдумурод, Абдурасул, Абдуњафиз, Абдуллоњ, Абдуњаким, Абдуазиз, Абдурауф, Абдуќодир, Абдунаљиб, Абдурашид, Абдуќаюм, Абдувоњид, Абдусаид, Абдуламид ва ғайра.

Бо калимаи муњаммад-мањмад – сохта шудани номњо:

Муњаммарањим, Ашўрмањмад, Саймањмад, Муњаммадюсуф, Алимањмад, Мањмадалї, Оймањмад, Холмањмад, Мирмуњаммад, Муњаммадрасул, Бегмањмад, Ниёзмањмад, Нормањмад, Муњаммадкарим, Нормуњаммад, Сафармањмад, Мањмадќул, Боймањмад, Шоњмањмад, Гулмањмад, Мањмадмурод, Муњаммадрофеъ, Муњаммадкабир, Пирмањмад, Ёрмањмад, Љонмањмад, Муњаммадќобил ва ғайра.

калимаи –мањма

Мањмаралаб, Мањмашариф, Мањманазар, Мањманўъмон, Мањмашифо, Мањманосир, Мањмалоик, Мањмадамин, Мањмаюсуф, Мањмаризо, Мањмаёќуб, Мањмазамон, Мањмарањим, Мањманиёз, Мањмамирзо, Мањмадиёр, Мањмазиё, Мањмарозик, Мањмарофеъ, Мањмарашид ва ғайра

Бо решаи асоси –мурод сохта шудани номњо

Њайитмурод, Тўхтамурод Дилмурод, Элмурод, Тошмурод, Алламурод, Отамурод, Холмурод, Рўзимурод, Дўстмурод, Саймурод, , Шомурод,

Абдумурод, Тоғоймурод, Нормурод, Хољамурод, Љонмурод, Тољимурод,
Бобомурод, Турдимурод, Султонмурод, Саидмурод, Гулмурод, Улуғмурод,
Бегмурод ва ғайра

Бо решаи асоси –назар сохта шудани номъо

Бегназар, Соъибназар, Шоназар, Худойназар, Пирназар, Њаќназар,
Холназар, Абдуназар, Хидирназар, Олимназар, Холикназар, Элназар,
Ќурбонназар Бобоназар, Маъманазар, Эмомназар, Эгамназар, Гулназар,
Соибназар ва ғайра

-саид

Мирзосаид, Бобосаид, Маъмадсаид, Мирсаид, Шоъсаид, Саидмалик,
Саидалі, Абдусаид

-берді

Раъмонберді, Эгамберді, Расулберді, Каримберді, Њаќберді,
Мавлонберді, Олоберді, Худойберді

-зод

Шерзод, Шоъзод, Бегзод, Меързод, Шаързод

-зода

Гулзода, Шаъзода, Хонзода, Моъзода, Паризода

-хол

Момохол, Ойнахол, Зирахол, Норхол, Ойхол, Ойимхол, Мардихол,
Бибихол, Зархол

-моъ

Одинамоъ, Саймоъ, Азимоъ Раљабмоъ, Ашўрмоъ, Шарифмоъ,
Зарифмоъ

-улло

Њабибулло, Файзулло, Атоулло, Ибодулло, Нарзулло, Хайрулло,
Нурилло, Абдулло, Лутфулло, Саъдулло, Раъматулло, Амонулло, Шукрулло,
Зикрулло, Сайфулло, Убайдулло, Иззатулло, Фатъулло, Ѓайбулло, Насрулло

пасвани –ї-

Њочі, Тошї, Боќї, Гулі, Миршодї, Мирбоќї, Мирсоќї, Зебі, Нарзї, Ќумрї,
Шодї, Даврї

-алӣ

Файзалӣ, Шералӣ, Ашуралӣ, Давлаталӣ, Бегалӣ, Ниёзалӣ, Нуралӣ, Миралӣ, Маъмадалӣ

-дор

Синдор, Элдор, Дилдор, Дидор, Сардор

пасванди калимасози –а- чинси занонаро мефаъмонад

Олим-Олима, Обид-Обида, Карим-Карима, Мунир-Мунира, Солеъ-Солеъа, Дилшод-Дилшода, Моъир-Моъира, Камол-Камола, Назир-Назира, Хуршед-Хуршеда, Ӣабиб-Ӣабиба, Наим-Наима, Собир-Собира, Ӣамил-Ӣамила, Ӣоким-Ӣокима, Ӣалим-Ӣалима, Мақсуд-Мақсуда, Амин-Амина, Ӣаниф-Ӣанифа, Мўмин-Мўмина, Соъиб-Соъиба, Малик-Малика, Азиз-Азиза, Фарид-Фарида, Комил-Комила, Мўнис-Мўниса, Фирўз-Фирўза, Умед-Умеда, Муслим-Муслима, Раъим-Раъима, Ӣамид-Ӣамида, Шариф-Шарифа, Саид-Саида, Озод-Озода, Салим-Салима, Нодир-Нодира ва ғайра

суффикси –зор

Гулизор, Интизор

суффикси –бон

Сорбон, Марзбон, Меърубон

Таълили таркиби морфологии калима аз вазифаҳои асосии морфология ба шумор меравад. Калима ҳамчун унсурӣ маънодор ва дорои мафъуми муайян аз воҳидҳои мураккаби нутқ ба шумор меравад. Дар калима баробари маъноӣ луғавӣ як ва ё якҷанд маъноӣ грамматикӣ таъассум ёфта метавонад.

Таркиби морфологии исм як хел нест, онҳо сода, сохта, мураккаб ва омехта (мураккаби суффиксдор) мешаванд. Дар ин ҷо усули ба исми сода гузаштани исми таърихан сохтани мураккабро таълил кардан аҳамият дорад.

Исми сода. Калимаи сода он аст, ки вай дар айни замон ба дигар унсурҳои маънодори луғавӣ ва грамматикӣ тақсим намешавад. Ба гурӯҳи исми сода дар навбати аввал калимаҳои решагӣ дохил мешаванд, ки пеш аз ҳама предметҳои конкретро мефаъмонад: об, даст, санг, гул, хор ва ғайра

Исмъои содда аз ӯисоби рехташавии исмъои сохтаву мураккаб пурра шуда меистанд. Исмъои рехта дар забони адабии ӯозира ва морфемаъои маънодор тақсим намешаванд. Бояд қайд кард, ки исмъои рехта аз исмъои решагӣ ва аз исмъои сохта фарқ мекунад. Дар номгузорӣ исмъои хос, номъои содда чунин мисолъоро овардан мумкин аст: Шодмон, Олим, Бунёд, Ғолиб, Зайнаб, Зуъал, Ӯаъфар, Ирода, Малик, Эраъ ва ғ.

Исмъои сохта. Таркиби морфологии исмъои сохта гуногун мебошанд. Онъо аз морфемаъои зерин иборат шуда метавонанд: а) реша ва суффикс: кор+гар, дӯст+ӣ, гул+зор; б) реша ва префикс: ӯам+соя, ӯам+роъ; в) префикс, реша ва суффикс: ӯам+соя+гӣ, ӯам+роъ+ӣ, но+дон+ӣ, бе+раъм+ӣ, бо+интизом+ӣ. Префикс ва суффиксӯо зиёдтар ӯам омада метавонад: бе+ӯам+роъ+ӣ. Мисол: Норъон, Умеда, Холида, Нигина, Истода, Рақсона, Азизъон, Бираъаб, Ӯамила ва ғ.

Исмъои мураккаб. Исмъои мураккаб гуногунсохтанд: онъо метавонанд аз ду реша иборат бошанд: сартарош, сарбоз; дар шакли сохта омадани яке аз ӯиссаъои калимаи мураккаб низ мумкин аст: донишлӯ, лойхӯрак, мушгирак; ӯар ду ӯиссаи калимаи мураккаб сохта шуда ӯам метавонад: сабзикорӣ. Таркиби исмъои мураккаб на танъо дуто, балки аз он ӯам зиёдтар реша дошта метавонад: пахтачиндухтар. Мисол: Ашӯрмаъмад, Мирзораъим, Мавлонберди, Дилнавоз, Хидирназар ва ғ.

Исмъои омехта. Исмъои омехта аз ибора ва таркибъои гуногун ба воситаи суффиксӯои калимасоз сохта мешаванд. Чунончи, исмъои шабнишинӣ, хонадароӣ, тозакунӣ, мондашавӣ, аз ибораъои шаб нишастан, хона даромадан ва таркибъои тоза кардан, монда шудан ба воситаи суффикси –ӣ сохта шудаанд. Дар ин чо маъз ба туфайли суффикси –ӣ калимаъо ба ӯам васл ва исми нав сохта шудааст. Дар сохтани исмъои омехта ӯамаи суффиксӯо иштирок намекунад. Ба ин вазифа бештар суффиксӯои –ӣ, -а, -ак истифода мешаванд. Ба воситаи онъо асосан аз ибораъои феълӣ ва феълъои таркибӣ исм сохта мешавад: алафдаравӣ, кӯъбароӣ, ақибнишинӣ, хонадароӣ, пойтоба, хасрӯба, шабпарак, байтбарак, яхмолак. Ба воситаи суффикси –й аз ибораъои пешоянддор ва феълъои

таркибии пешоянддор ӯам исм сохтаанд: азхудравӣ, азнавсозӣ, азназаргузаронӣ, баънисобгирӣ, бахотирорӣ, баёдорӣ ва ғайра.¹

Антропонимҳои сода: Гўзал, Олим, Мизроб, Њазрат, Мала, Тўхта, Зайнаб, Љаъфар Хоним, Ѓаюр, Холик, Њурмат, Темур, Шариф, Љамил, Азим, Сабур, Асал, Ёкут, Намоз, Фармон, Сафина, Нурмон, Анвар, Нодир, Баъодур, Фирўз, Борон, Зоъир, Аътам, Шароф, Нозук, Пўлод, Илҳом, Акмал, Њомид, Соъиб, Юсуф, Офтоб, Мано, Мурод, Икром, Рашид, Рафиқ, Раъим Мирзо, Раъно, Алфия, Зафар, Нозим, Собир, Шаъло, Аълам, Озод, Акрам, Эмом, Бодом, Шодмон, Алим, Лола, Љобир, Тоъир, Шавкат, Мухтор, Комил, Султон, Косим, Парда, Обид, Шероз, Шакар, Кимат, Зинат, Ўткур, Назар, Ѓайрат, Иззат, Лайло, Эралъ, Ѓолиб, Санъар, Дониш, Њилол, Ориф, Камол, Малик, Мўътабар, Бунёд, Мўъмин, Заира, Зуъал, Ўлмас, Рустам, Ирода, Соро, Сироль, Аъмад, Исмаи, Аслон, Маъкам, Роъила, Маъмуд, Осим, Полвон, Биъольар, Далер, Исмоил, Чалиш, Кобил, Мансур, Бадал, Њотам, Бобур, Амин, Аваз, Юлдош, Фуркат, Мўътоъ, Аслам, Каюм, Ислом, Истам, Њаниф, Њайдар, Очил, Лобар, Садаф, Вафо, Аскад, Саид, Холис, Роман, Раъаб, Авгон, Икбол, Чаққон, Њабиб, Хўлам, Ботур, Муъиб, Равшан, Амон, Мақсуд, Пир, Ўрун, Маъруф, Фозил, Наим, Рауф, Эшим, Раббим, Ёкуб, Назар, Мухтор, Шаъло, Азиз, Зевар, Пата, Насим, Љобир, Љамол, Гавъар, Холик, Амир, Содик, Расул, Эшон, Парвиз, Сино, Орзу, Ханъал, Њошим, Фидо, Фархун, Сомон, Бахмал, Маман, Пирим, Нисо, Дамир, Сабина, Мунир, Аббос, Рамиз, Љовид, Нурмон, Шодмон, Лукмон, Ўроз, Љонон, Асрор, Зумрад, Ашраф, Соат, Аюб, Яъё, Пайрав, Аброр, Хусрав, Рамиз, Давлат, Зоъид, Љаъон, Али, Азамат, Ширин, Сўъбат, Рамазон, Ваъоб, Дилбар, Аскар, Суръат, Наргис, Анбар, Фикрат, Фаръод, Барот, Очил, Додар, Љўра, Љумъа, Одил, Кудрат, Њофиз, Чаман, Љаббор, Рухсат, Сайёра, Руслан, Умед, Тилав, Мустафо, Акбар, Латиф, Майрам, Турсун, Навот, Шукур, Камар, Фаррух, Шойим, Њамза, Салим, Эралъ, Фирдавс, Узоқ, Толиб, Нафас, Умар, Кимие, Саттор, Ришод, Ромиш, Мақсад, Ўктам, Љалол,

¹ Забони адабии ҳозираи тоҷик. қисми I. – Душанбе: Ирфон, 1973, саҳ. 135.

Асад, Зебо, Суннат, Хумор, Мальид, Маъмур, Мўъсин, Эгам, Баён, Кодир, Шокир, Туроб, Мурод, Туман, Лўъбат, Эрка, Баъор, Вилоят.

Номҳои сохта: Гулшода, Нигина, Орифа, Аминъон, Ёамроъ, Нозукой, Тошбек, Малика, Истода, Сайбі, Рачабі, Нурой, Норъон, Шойъон, Рўзибі, Нарзі, Ибодат, Нафосат, Рақсона, Азизъон, Бираъаб, Ёамила, Саида, Зулфиқор, Солеъъон, Маъзода, Гулзода, Хонзода, Гулноза, Фароғат, Карима, Шарифа, Насиба, Малоъат, Пардабой, Дилноза, Мадина, Савлатъон, Талъатъон, Зулфира, Гулнора, Гулнос, Умеда, Холида, Парвина, Ёонибек, Маъмаді-Муъаммаді, Нозира, Салимбой, Суъайло, Ғамзат, Олтибой, Идибой, Шарофбой, Солеъбой, Файзибой, Холбой, Раъаббой, Хурсандбой, Яхшибой, Тошбой, Додарой, Давронбек, Атоқул, Муниса, Розия, Очилді, Майсара, Паймона, Саида, Азизбек, Муродъон, Шамшод, Меърангез, Улуғой, Тўті, Ахмадбек, Ёикматёр, Араббой, Худойкул, Наима, Фариза, Эшназар, Турақул, Гулсумой, Хумора, Сулхия, Ниёзмо, Бўстоной, Бодомой, Султоной, Азимо, Шоира, Ёамзабек, Гавъарой, Суёнбек, Шамсия, Нойиба, Анварой, Мўъмина, Ёаловат, Гулфия, Маъбуба, Рухсатой, Ёамроқул, Ёамида, Хандона, Раббоні, Баъора, Кибрі, Ойкіз, Сабоъат, Салимбой, Отабек, Субъон, Лукмон, Дилора, Ёалима, Маъшура, Манзура, Зарина, Мавзуна, Собира, Меърі, Тошқул, Азизқул, Саидқул, Зебй, Шамсия, Матлуба, Ойимъон, Гулмира, Ёониқул, Ёанифа, Сайрамбі, Нозукой, Хонимъон, Сайбі, Гулбі, Тошбі, Саврі, Анора, Момохол, Зулхон, Тахмина, Асира, Ёумъабой, Курбонбой, Ашўрбой, Сорбон, Рухшона, Латофат, Лутфия, Зулфия, Алиъон, Султоной, Улуғбек, Идимо, Нуралі, Ёилола, Мадина, Келдиёр, Меърибон, Ёанифа, Рафтора, Нигора, Шодон, Фарзона, Ёумъурон, Салима, Мухбира, Ориён, Зулхумор, Умринисо, Хотира, Саъді, Холбой, Маътоб, Моъбі, Биъаёт, Ёўрабой, Комила, Ёафиза, Назокат, Ёакимъон, Норбі, Нусрат, Асолат, Буръон, Сарварой, Саодат, Нозима, Нозигул, Шаъодат, Азиза, Бинобар, Дилбар, Маъфиза, Даврон, Комрон, Султон, Шоъина, Шарофат, Раъмон, Азизой, Манучеър, Искандар, Бисоро, Фирўза, Фаррух, Фарангис, Мижгона, Гулизор, Гулнора, Бунафша, Зинура, Зайда, Тамара, Кифоят, Азамбек, Ёаъфарбек, Ёўрабек, Ёонибек, Рўзі,

Нарзикул, Бахтиёр, Ихтиёр, Каънорбек, Ашӯрбек, Уғулбі, Мансура, Ойибі, Шаъриёр, Шоъида, Хосият, Ёурматой, Камола, Моъиноро, Хонбі, Баъром, Зебунисо, Мирзокул, Хушнуда, Исломъон, Иззатой, Маъваш, Биъольар, Бахринисо, Шохром, Меъринӯш, Маъзуна, Дилфӯза, Гулхон, Улуғой, Мӯъминъон, Шодиёр, Орзикул, Турсунбі, Чинигул, Норой, Бибильон, Зулф+и+ра, Ойъон, Кенъабой, Насиба, Сабз+и+на, Авалбой, Мардон, Ёайдарбек, Мирбой, Музаффар, Мавлонъон, Аминъон, Дилшода, Зокирбой, Ёакимъон, Марзия, Мукаррам, Яхшигул, Истамкул, Турсункул, Љӯрабек, Љабборкул, Санакул, Донакул, Орзукул, Норкул, Эгамкул, Ѐодиръон, Одилъон, Ваъобъон, Довудъон, Очабі, Ойбі, Хуррамбі, Ниёзбі, Онабі, Маллаёр, Бердиёр, Бобоёр, Худоёр, Элёр, Дониёр, Шобуръон, Нафиса, Эшонкул, Олия, Нарзулло, Хайрулло, Нурилло, Абдулло, Лутфулло, Саъдулло, Раъматулло, Амонулло, Ёабибулло, Файзулло, Атоулло, Ибодулло, Шукрулло, Зикрулло, Сайфулло, Ѐайбулло, Насрулло, Убайдулло, Иззатулло, Фатъулло, Исматилло, Сунатилло, Кароматилло, Баърилло, Иноятилло, Ёикматилло, Шамсилло, Хайрилло, Амриддин, Садриддин, Саймиддин, Асомиддин, Шаъобиддин, Фахриддин, Хайриддин, Аслиддин, Сайфиддин, Раъмиддин, Тоъиддин, Шамсиддин, Баъриддин, Фазлиддин, Ойбі, Бисайд, Муслима, Гулбі, Моъбі, Ниёзбі, Соъиба, Мунира, Маъбуба, Шоді, Ёанифа, Гулзода, Онабі, Раъима, Хоъибі, Башорат, Азимбой, Файзибой, Ѐуронбой, Асила, Бибиой, Холбі, Чумъабой, Мирзобой, Солеъа, Озода, Фарида, Рӯзибой, Аликул, Ѐурбонбой, Ситора, Хуршед, Аъламбек, Зиёда, Саломат, Садорат, Тӯйчї, Санавбар, Зироат ва ғайра.

Номъои мураккаб: Шоърасул, Шоъонёр, Ашӯрмаъмад, Гулчеъра, Маъманосир, Гулсухсор, Бобосайд, Шо(ъ)азиз, Ѐабзагул, Холмурод, Мирзораъим, Шерзод, Абдураъмон, Абдукарим, Дилнавоз, Абдуъаниф, Мавлонберді, Шарифмоъ, Маъмаралаб, Норбигул, Тошмурод, Нортос, Шермаъмад, Худойберді, Гуллола, Абдусамад, Маъмаризо, Бибишарофат, Маъмудшоъ, Диловаршоъ, Наврӯзшоъ, Баъодуршоъ, Худойдод, Худойбахш, Муъаммадрасул, Муъаммадраъим, Муъаммадкарим, Каримберді, Раъмонберді, Гулъамол, Некбахт, Моъиноро,

Саймирзо, Шоњсалим, Саидакмал, Њаќберді, Шоњмањмад, Некрўз, Бењрўз, Облоберді, Таќдиршоњ, Абдушукур, Мањмарофењ, Абдухалил, Абдуѓані, Абдуњаким, Абдуќаюм, Фазогир, Тошпўлод, Шаб+нам, Мирсаид, Дилмурод, Шањрзод, Фирўзабону, Расулберді, Абдурасул, Холмањмад, Њаќдод, Мирмањмад, Сафармањмад, Олимназар, Њаќназар, Хидирназар, Мањманазар, Соњибназар, Мирзосалим, Норманмад, Бегмањмад, Ниёзмањмад, Мирмуњаммад, Абдуќодир, Абдухолик, Абдусодиќ, Нурмуњаммад, Саидмурод, Мироншоњ, Саидмирзо, Шо(њ)мирзо, Мањмашафо, Мирњоді, Миршоді, Мирсаид, Шоњсаид, Шоњљањон, Шоњљамол, Шоњмалик, Шоњкарим, Шоњрањим, Мањмадалі, Саймањмад, Мањнома, Мирзоумар, Абдувосењ, Абдунасим, Боймањмад, Абдуњалим, Тоштемур, Мулломуњаммад, Эгамберді, Мирзоњид, Моњхоним, Мирзошариф, Гулхоним, Ойхоним, Худойназар, Њаќназар, Элназар, Ашўралі, Бибихоним, Холикназар, Шохигул, Ойнињол, Ашўрмоњ, Моњчењра, Миршакар, Љумњаниёз, Абдурањим, Шоњисмат, Тўхтамурод, Гулдаста, Абдуманнон, Мањманўњмон, Мирзошариф, Пирназар, Пирмањмад, Эмомназар, Отаниёз, Бибигул, Муродалі, Саидалі, Бекниёз, Љањонгир, Холмўњмин, Мањмазиё, Матлубшоњ, Афзалшоњ, Дилафрўз, Абдувалі, Турсунтош, Мањмарозик, Ойљамол, Сангинтош, Шоњаббос, Шоњраљаб, Абдуљаффар, Зарифмоњ, Мирзомурод, Абдунабі, Гулнигор, Тољимурод, Муллољура, Садбарг, Савлатшоњ, Давлатшоњ, Рўзимурод, Мањмазамон, Гулљањон, Муњаммадмурод, Абдумальид, Саидмалик, Темурмалик, Алимањмад, Шоњсанам, Мирзомўњмин, Шоњназар, Бањрагул, Мирзоамин, Гулљаё, Гуландом, Рањмоналі, Фариштамоњ, Оймањмад, Тошниёз, Мардихол, Вафодор, Мењринигор, Субњинисо, Моњинисо, Марзбоншоњ, Норсултон, Баргигул, Пиркаш, Аврангзеб, Гулзебо, Хушбахт, Њайитмурод, Муродќобил, Муњаммадќобил, Химчагул, Хайринисо, Гулнисо, Гулпарі, Хонигул, Шоњмурод, Дилбоз, Гадоймурод, Љумњаназар, Абдуќањњор, Тоѓоймурод, Абдуќаюм, Дўстмањмад, Отамурод, Абдунасим, Давлатмоњ, Майнагул, Мањмарофењ, Марзиябону, Боѓдагул, Ойсултон, Ризвоншоњ, Мањмазариф, Ањмадшоњ, Оламафрўз, Ѓоибназар, Абдулазиз, Мањмарашид,

Мирфаёз, Наврўз, Кенлягул, Гулсанам, Боймурод, Моърухсор, Фаррухрўз, Султонмурод, Маъмазоир, Маъшариф, Муъаммадсолеъ, Гулбаъор, Маъмаюсуф, Гулмаъмад, Гуласал, Давлаталї, Љомаъмад, Зарнигор, Дилдор, Саидмўъмин, Абдуламид, Алимардон, Шоъдил, Мирюнус, Ѓунчагул, Исмигул, Љумъагул, Сайригул, Меърибону, Гулдона, Тошболта, Хушмурод, Заррагул, Бобораъаб, Зирахол, Моъпора, Анўшервон, Гулрў, Бибихол, Моъсафар, Аллабердї, Турсунпўлод, Ойсифат, Ойшафо, Абдуфаттоъ, Шоъсанам, Дурдона, Миръаъон, Дилрабо, Шоъзод, Абдумурод, Нўшофарин, Абдушукур, Такдиршоъ, ва ғайра.

Дар ноҳияи Бўстонлик масъалаи номгузорї ғайр аз забони тоҷикї ё ин ки арабї тоъикишуда, балки номъо бо забони ўзбекї-туркї ва рўсї низ мушоъида карда мешавад:

Номъои ўзбекї-туркї: Ќузибой, Ќарасоч, Ойкїз, Тўхта, Билкїз, Тансуќ, Эгамбердї, Норчучук, Њакбердї, Ойпарча, Бошмон, Чойлаш, Ќучќор, Оллоъбердї ва ғайра.

Номъои рўсї: Татьяна, Саша, Валя, Ирина, Маргарита, Вячеслав, Вероника, Слава, Таня, Наташа, Ление, Анжелика, Эммина, Диана, Шадрин, Елена, Лиля, Диля ва ғайра.

Бештари ин номъои шахсон бо сабабъои никоъ ба дигар кїшлоќу шаър ва мавзеъо кўчида рафта, ба фарзандони худ ин номъои бологиро гузоштаанд, ки шахсон насли оќсоиён мебошанд.

Мо кўшиш кардем, ки баъд аз таснифоти Ономастика (номъое, ки ба шахс алоќаманд аст) аз льїъати сохт маъноъои аслии номъое, ки ба шахс далолат мекунад, ба тариќи илова оварданро лозим донистем, чунки на њамаи одамон маънои номашонро, ки исми льїнсро ифода мекунад, медонанд:

Ибод.а.	– 1. одамон, мардум, халќ
Камол.а.	– 1. пуррагї, мукамалї, фазилат
Лазиз.а.	– лаззатнок, бомазза, хуштам
Акмал.а.	– комилтар, пурратар, тамомтар
Бародар	- писарони як падару модар

нисбат ба њамдигар, додар, ака, ука

Фарид.а.	– ягона мач. беназир, бемисл
Халил.а.	– дўстї, дўсти меърубонї
Хумор.а.	– њолати баъд аз мастї
Валї.а.	– 1. дўст, содик, ёвар, мададгор
Гавњар	- марварид, санги кимматбањо
Давлат	- 1. мол, сарват, боигарї, дорої 2. мамлакат
Ёдгор	- ёддошт, хотира
Яњё.а.	– 1. исми хос 2. номи яке аз пайѓамбари бини – Исроил 3. номи шахсе, ки бисёр сахї будааст он аз сахти рањої меёбад
Ѓолиб.а.	– 1. ѓалабакунанда, забардаст 2. зиёда, бисёр, фаровон, бештар
Кайюм.а.	– пойдор, устувор, поянда, абадї
Њазрат (а)	- њозиршавї, њузур
Замир I .а.	– 1. дил, калби инсон
Мањфўз.а.	– 1. њифз кардашуда, дар ёд дошта шуда 2. нигоњ дошта шуда
Навбањор	- 1. бањори нав, авали фасли бањор 2. киноя аз зани лавон ва хушрўй
Одил.а.	– баинсоф, додгар, адолатпеша
Пўлод	- 1. филлизи нуктаранги бисёр мустањкам, ки аз якљоя гудохтани оњан бо миќдори муайяни карбон (углерод) њосил мешавад

	2. киноя аз дили сахт ва берањм
Райњон.а.	– 1. гиёњи хушбўи бўидани ва хўрданї, нозбў, сипарѓам
Сабоњат.а.	– ишно кардан, шиноварї
Тоза	- 1. нав, љадид 2. зебо
Убайд.а.	– номи мардона
Чаман I	- замини сабзу хуррам
Шабона	- шабонгоњи, ваќти шаб
Элдор	- соњибќабила, соњиб тоифа, сардори ќабила
Юнус	- номи яке аз пайѓамбарон, ки аз рўи афсонаи динї гўё ўро моњи фуруљ бурда аст

Мувофиќи назарияи тахминии олимони гўё њар як њарфи номи инсон гўё бо феълу атвори њамон инсон алоќманд будааст, ки инро олимони Америкои тадќик намудаанд. Барои мисол мо њарфњои забони тољикиро меорем, ки бо њулќу атвори дорандаи номи ин њарфњо алоќаманд будааст:

А - ќувва ва њукумдорї;

Б – ба њисси зиёд соњиб будан;

В – беќарорї, номунтазамї;

Г (Ѓ) – сирдор;

Д – одамонро љалб карда тавонистан

Е (Ё) – сабру тоќат, фидої;

Ж – нобоварї;

З – моил ба шубња, душвории моддї, ќаноат њосил накардан;

И (Й) – таъсирнокї;

К (Ќ) – эътиёљи калон ва асабї шудан ба он расидан;

Л – ќобилияти баланди ихтирочигї;

М – мењнатдўстї, расмиятчигї;

Н – нињоят серѓайрат, нафсияти эљодї;

О – ба њиссу њаяљон бой, њаяљони сирнок;
П – яккаѓи, хоксорї, одамгарї;
Р – њиссиёти баланд, асабонии доимї;
С – тез-тез руњан азоб кашидан, дилгирї;
Т – љустуљўи бардавом ва ба чизњои душвору дастнарас кашидан;
У (Ў) – дилѓашї, тарсу вањм, зиракї;
Ф – нафисї, мос шудан ба ягон чиз, кас;
Х (Њ) – муаммои љинсї, барќарории њиссиёт;
Ч – саодат;
Ш – рашк, ба мурасо наомадан;
Э – чустучўи мувозинати руњї;
Ю – номунтазамї иззату нафси баланд доштан;
Я – аќл, идрок, ќобилияти эљодї;

Дар ноњияи Бўстонлиќ лаќабњо низ мавќеи муњим доранд. Умуман дар соњаи Ономастика, ки бахши он антропонимия мебошад, лаќабњо роли муњим мебозад. Бештари лаќабњо бо касбу кори шахсон ва феълу атвори онњо алоќаманданд. Сабаби дигари лаќабњо дар номгузории шахсњо барои фарќ кардани онњо лозим аст.

Ин гуна лаќабњо дар ноњияи Бўстонлиќ низ дида мешавад:

Усто Холмурзо – барои устои сартарош буданаш ин лаќабро гирифтааст.

Ањтам чўпон – ба касби чўпонї машѓул буд.

Искандар шайх – аз сабаби шайхи зиёратгоњ буданаш.

Ањмадполвон – ба касби гўшттингирї машѓул буда, лаќаби пањлавонро гирифтааст.

Раљавак – аз сабаби хурд будани љусааш.

Холпартия – ба партияи комунистї ањзо будааст.

Воњиди чаѓ-чаѓ – сабаби бисёр гап задан ин лаќабро гирифтааст.

Шаримогаї – аз њар як кас ба куљо рафтанашро мепурсад.

Наимгунг – камгап.

Шарифќул ќасоб – сабаби ќасоб буданаш ба ин лаќаб соњиб шудааст.

Раъаб қозі – ба одамон дахл мекардааст.

Аваз уткур – шахси чашмтез.

Искандар шайх – аз сабаби шайхи зиёратгоњ буданаш.

Шоді мањлим – касби муаллимиро ўндадорі кардааст.

Норби депутат – дар ваќтњои савхозі ба ин лавозим соњиб шуда, то
њол ин лаќабро гирифтааст.

Амон осиеҷі – дар њавлии худ осиеи обі дорад ва ба ин касб сарукур
дорад.

Шоді мантиёр – касби мантиёрі дорост.

Мулло Исмоил – муллои дења мебошанд.

Вайрат кавкбоз – ба кабкпоі машѓул мебошанд.

Одина човандоз – ба касби човандозі соњиб мебошад.

Шукур усто – устои гулдасти биносоз мебошанд.

Фозил камитет – камитети дењаи Бурчмулло мебошанд.

Садор магазинчі – дар магазини мањалла кор мекунанд.

Уѓлон милиса – касби милисагиرو ба ўнда гирифта буданд.

Салим партизан – ба касби партизані машѓул буданд.

Сулаймон Раис – раиси колхоз буданд, њоло њозир фермер мебошанд.

Эргаш турк – аз халќи туркманњо омада дар ин дења муњим мондаанд.

Насим мерган – ба касби шикорчигі машѓул будаанд.

Абдулло ошпаз – ошпази дења мебошанд.

Гулсум кайвоні – дар тую маърака ба касби кайвонигі машѓул
мебошанд.

Али дароз – аз сабаб ќади дароз доштанаш ин лаќабро гирифтааст.

Вуломи каллапаз – кала поча мепухтааст.

БОБИ II

Топонимияи ноҳияи Бўстонлик ва деҳаҳои он

Топонимика аз калимаи юнонӣ гирифта шуда, «topos» - маҳал, макон, ҷой (оид ба ном) таъриху шароити пайдоиш, инкишоф, маънову мундариҷа ва макони интишори номҳои географӣ, «топонимҳо»-ро меомӯзад. Маълумӣ номҳои географии ин ҷо, он маҳал топонимияи он мебошад. Барои ишораи номи маҳалҳои калони истилоҳи «макротопоним» (макро – калон), барои номи маҳалҳои хурд «микротопонимро (микро – хурд) истифода мебаранд.¹

Топонимика ба ҷузъҳои дигар ойконимия, гидронимия, оронимика, урбонимика ва ғайраҳо тақсим мешавад.

1. Ойконимия

Ойконим вожаи юнонӣ буда, маънии хона, ҳолагии хонавода, биноро дорад ва дар илми топонимика чун истилоҳи маълумӣ номи нуқтаи аҳолинишин (шаҳр, шаҳрак, деҳа, гузар, маҳалла)-ро ифода менамояд.

Ойконимияро низ муъаққикон вобаста ба нуқтаҳои маскунӣ аз нигоҳи ҷудуд ба гурӯҳҳои полионимия (маълумӣ номҳои шаҳр) комонимия (маълумӣ номҳои деҳот) урбаномия (маълумӣ хиёбону кӯча, пасткӯчаву гузаргоҳ) агроримия (маълумӣ номҳои майдон ва бозорҳои шаҳр) ва ғайра тақсим менамояд.

Ойконимия – шаҳр, қишлоқ, овул ва дигар пунктҳои аҳолинишинро мефаҳмонад. Шаҳар пункти калони аҳолинишин буда, марказҳои маъмурӣ иқтисодӣ ва маданӣ ба ҳисоб меравад. Калимаи шаҳар санскритӣ буда, маънои «давлат» ё «қароргоҳи мутлақӣ ҳоким»-ро мефаҳмонад.

Қишлоқ дар асл пункти майдаи аҳолинишин буда, дар китоби С.Қораев «Топонимика» - ба маънои «қишланадиган жой, яйлов – «ёзда тураладиган жой»-ро акси ифода мекунад.¹

Дар китоби Д.Ҳомидов «Водии Кешруд» бошад, қишлоқ-тоҷикӣ, яъне кишт+лох таркиб ёфта, номи ҷуғрофие созмон додааст, ки муталлиқи ду забон мебошад.¹

¹ Энциклопедияи тоҷик. ҷ.7. – Душанбе, 1988.

² Қораев С. Топонимика. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2006, 51-бет.

Дар Ўзбекистон тахминан 13000 нуктаи аъолинишин мавчуд аст. Аз ин даъ сол пештар шумораи онъо зиёдтар буданд. Бештари кишлоқъо сатъан калон шудааст ёки аъолиро ба дигар мавзеъо кўчонида бурдаанд, лекин «кўл хушк шавад, ӯам номаш боқӣ мемонад» ингуна номъои масканъо дар ёдгориъои хаттӣ, архивъо маъфӯз мондаанд. ӯамин хел, шумораи умумии ойконимъои Ўзбекистон ба 25-30 ӯазор расидааст. Ойконимъо шакли ивазшавандаи топонимия мебошанд. Хусусияти табиатнокии кишвар, дар давоми асръо, руйдоди ӯодиса воқеаъои таърихӣ, ичтимоӣ, сиёсӣ, номъои аъолӣ оиди касб-ӯунар, пунктъои аъолӣ аввалин таълиф ёфта ё инки бо номи шахс асос ёфта, дар он чи гуна вакилъои қавм зиндагӣ кардаанд ё мекунанд нигоъ карда, этноним номъои шаъар-кишлоқ асоси худро ёфтааст.

Ойконимия дар байни ӯамаи топонимъо аз лӯиъати таърихӣ, лисонӣ ёдгориъои қимматбаъо ӯисоб меёбад. Маънои ин номъо ба кадом забон оид буданаш, бисёр фикръо баён шуда бошад ӯам, омада баромади онъо то ӯол ӯал нашудааст. Дар бораи этимологияи топонимъо фикръо баён шуда бошад ӯам, шумораи онъо аниқ нашудааст. Маънои онъо ӯамин, ки мулоъизаъои гуфташуда бисёр шавад, дарлаъаи майяни этимологияи онъо низ зиёд мешавад. Мо дар ин рисола лозим донистем, ки оиди ойконимия ва микротопонимияи ноҳияи Бӯстонлик ва гирду атрофии он маълумот оварем:

Ба мо маълум аст, ки Бӯстонлик ноҳияи калон буда, дар таркиби вилояти Тошканд мавчуд аст. Ин ноҳия 19 апрели соли 1955 ташкил шудааст. Ноҳияи Бӯстонлик аз шимол бо чумхурияи Қазоқистон, аз шарқ бо вилояти Таласи чумхурияи Қирғизистон, аз чанубу шарқ бо ноҳияи Попи вилояти Наманган, аз шимол-ғарб бо ноҳияҳои Қибрайи вилояти Тошканд, аз чануб бо юқори Чирчиқ, Паркент, Оҳангарон ҳамсарҳад аст. Майдонаш 4,93км² аст. Аҳолиаш 142, 9 ҳазор нафарро ташкил мекунад.

Гузарҳои ноҳияи Бӯстонлик

Гузари Бештут, гузари Янги, гузари Эски, гузари Хўчакент, гузари Чинор, гузари Чорбоқ ва ғайраҳо.

³ Ҳомидов Д. Топонимияи води Кешруд. – Душанбе, 2002, сах. 78.

Гузари калъа тарафи шарќии ноҳия чой гирифтааст. Гузари калъа хеле зебоманзар буда, боғу роғнои сабзгашта дорад. Обҳои равон аз байни гузар мегузарад.

Гузари сой дар тарафи ғарбии ноҳия лъой гирифтааст. Ин гузар аз номи худ маълум аст, ки дар назди сой лъой гирифтааст.

Гузари чуқурак дар пастхамӣ, яъне чуқурӣ вуқӯъ дорад. Аз ҳамин сабаб ҳам номи ин гузарро чуқурак меноманд.

Гузари поён дар наздикии ноҳия лъой гирифта, сокинони навбунёдаш дар ин лъо муқим доранд.

Гузари Бештут дар тарафи ғарбии ноҳия чой гирифтааст. Дар оғози гузар панҷ туге будааст ва мардум дар рӯзҳои гарми тобистон дар сояи он тутҳо нишаста сӯхбатҳо меоростаанд. Ҳоло дар ҷои он тутҳо аз тутҳо асар ҳам намондааст, аммо номи гузар бо номи гузари бештут номгузорӣ шудааст.

Дар ноҳияи Бўстонлик якчанд мактабҳои калон вучуд дорад, ки дар он насли навраси ноҳия таҳсили илм мекунанд.

Дар ноҳияи Бўстонлик якчанд бозорҳои калон мавҷуд аст, ки рӯзҳои сешанбе, панҷшанбе ва якшанбе бозор баргузор мегардад.

Дар ноҳияи Бўстонлик якчанд деҳаҳо мавҷуд аст:

Деҳаи Бурҷмулло

Деҳаи Думалок

Деҳаи Қўшқўрғон

Деҳаи Қаравой

Деҳаи Абай

Деҳаи Чимгон

Деҳаи Қашқо

Деҳаи Сариқи

Деҳаи Қалъача

Деҳаи Навобод

Деҳаи Сойлик

Деҳаи Хондалоғ (Хондайлик)

Деҳаи Полвонак

Деҳаи Қорамазор

Деҳаи Сижжак

Деҳаи Нанай

Деҳаи Боғистон

Деҳаи Болодала

Деҳаи Писком

Деҳаи Қоранкул

Деҳаи Юсуфхона

Деҳаи Хумсон

Ин чо лозим донистем, ки дар бораи муҳити географӣ, шуғули аҳоли ва маънои ибтидоии баъзе номҳои деҳаҳо таваққуф намоем.

Деҳаи **Бурчмулло** ба ноъияи Бўстонлик нигоҳ мекунад. Ин деҳа дар мобайни кўҳҳои Чатқол ва Тяншон чойгир шудааст. Дар ин деҳа ду дарёи калонҳаҷм мавҷуд буда, яке Кўксӯв ва дигаре Чатқол номида шудааст. Калимаи Бурчмулло аз ду қисм иборат буда, мувофиқи этимологияи халқӣ аз ду қисм – «бурч»-кунҷ ва «мулло»-мулло, яъне муллоҳое, ки дар як кунҷ зиндагонӣ мекунанд, ифода менамояд.

Ин деҳа яке аз деҳаҳои қадимтарин ба шумор меравад. Археологҳо аз ин деҳа (сарҳаде, ки дарёҳои Кўксӯв ва Чотқол ҳамроҳ шудаанд) харобаҳои шаҳри қадимаро ёфтаанд. Дар як қисми шаҳр (қисме, ки дарёҳо ба ҳамдигар ҳамроҳ шудаанд) қалъаи чоркунҷае, ки бо девор ва манораҳо сохта шудаанд, мавҷуд будааст. Дар гирду атрофии қалъа кўҷаҳои танги маҳаллаҳое, ки хунармандон зиндагонӣ мекарданд, мавҷуд будааст. Харобаҳои деворҳои хона ва устохона, асбоб-анҷомҳои рўзғор, аслиҳаҳои меҳнатии давраи ибтидоӣ ва бозёфтҳои дигар аз шароити вазнини меҳнаткашонӣ шаҳр дарак медиҳад. Дар қисми чанубии шаҳр бозори қалоне мавҷуд будааст.

Юсуфхона яке аз деҳаҳои ноъияи Бўстонлик буда, дар шеваи мардум бо номи «Қашқо» - яъне «Алобуло» номида мешавад. Аз сабабе, ки дар ин деҳа барфу борон бисёр меборад, офтоб ба баъзе чойҳо бисёр нур мепошаду ба баъзе чойҳо офтоб кам мерасад, яъне барфҳо он қадар об намешаванд. Аз

хамин сабаб ҳам мардум номи деҳаро Қашқо, яъне Алобуло меноманд. Деҳаи мазкур ҳам дар байни кўҳҳо чойгир шуда, ҳавои софу беғубор дорад.

Деҳаи **Хондалоғ** низ ба ноҳияи Бўстонлик дохил мешавад. Дар байни мардум «Қадалоғ» номида мешавад. Дар замони қадим дар ин деҳа ниҳоят бисёр сафедорҳо мавчуд будааст. Аҳоли аз ин сафедорҳо барои сохтмони хонаҳо истифода мебаранд. Ин болорҳо (ходаҳо) барои одамон ҳамчун ашёи хом истифода мешуд. Инак номи деҳа аз ҳамин ҷост.

Яккатут – яке аз деҳаҳои хушманзараи ноҳияи Бўстонлик аст. Назар ба қавли сокинони ин деҳа пайдоиши номи ин деҳа чунин аст: Дар деҳа як масҷиди калон мавчуд будааст. Дар назди масҷид як дарахти туге мавчуд будааст, ки якчанд солҳо умр дида будааст. Як одам ин дарахти тутро мебарраду аз олам чашм мепӯшад. Ин дарахт аз тарафи пайғамбарамон саллаллоҳу алайҳи вассалам шинонда шуда буд. Аз ҳамон рӯз оқоз карда, ин деҳа бо номи «Яккатут» машҳур аст.

Деҳаи **Сойлик** дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд аст. Сойлик дар қаторкӯҳи Тяншон чой гирифтааст. Вобаста ба номи деҳа ривояте мавчуд аст, ки Искандар Зулқарнайн разведкачиёни худро мефиристанд, то ки чойгиршавии деҳаро фаҳмида оянд. Онҳо омада мегўянд, ки «сойлик экан». Аз ҳамон рӯз эътиборан деҳа бо номи Сойлик машҳур аст.

Деҳаи **Хондайлик** дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд аст. Деҳа дар қаторкӯҳҳои Чотқол чойгир шудааст. Деҳаи Хондайлик соли 1956 моҳи март ба таркиби ноҳияи Бўстонлик ҳамроҳ карда мешавад. Мувофиқи маълумоти шоир Асад Асидов халқ аз душманҳо барои паноҳ чустан «хандақ»-ҳо, яъне чуқуриҳо месозанд. Ин деҳа таърихи зиёда аз духазорсола дорад.

Сижжак – этимологияи сижжак маълум нест. Мардуми ин деҳа ин ном дар асл «сежак» буда, «се чар» аст гўён эзоҳ медиҳанд.

2. Гидронимия

Гидронимия аз калимаи hidro-и юнонӣ гирифта шуда, дар илми топонимика мавзеи чуғрофиро мефаъмонад, ки бо об алоқаманд (дарё, баър, ьавз, чашма, шаршара, кўл ва ғайра) буда, гидронимия маълуми номҳои мавзеҳои обӣ мебошад.

Истилоњи гидронимика калима ва воситаҳои калимасозиро дар бар мегирад, ки ба объектҳои обӣ вобастагӣ дорад. Гидронимҳо дорои хусусиятҳои зиёди забонӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ буда, шумораи умумии номҳои бо об алоқаманд тавассути мавҷудияти шакли муродифоти зиёд аз худи шумораи мавзӯҳои обӣ бештаранд. Як баър, дарё ва ё руд дар тӯли таърих метавонад, чандин маротиба номи худро таъдиду тағйир диҳад.¹

Дар забони туркӣ ба қатори терминҳои туркӣ асосии гидронимикӣ калимаҳои зерин дохил мешаванд.

Су – дар забонҳои озарӣ, туркӣ, тоторӣ ва қазоқӣ

Сув – дар забони туркманҳо, ўзбекҳо ва ғайра

Суў – дар забони қарақалпоқӣ талаффуз мешавад.

Аз ин калима номҳо сохта шудааст. Масалан:

Истусу – номи дарё дар Озарбайҷон

Тарасу – дарё дар Тотористон

Келтесув – дарё дар Туркменистон

Дар ҷои дигар калимаи Nehir яъне наър таъкид шудааст, ки аз ин калима ҳам гидронимика сохта шудааст.

Масалан: Sakarya Nehri, Meric, Nehri ва ғ. Калимаи дигар «дарё» мебошад, ки ономастикаҳои зиёд махсусан гидронимикаҳо бо қўмаки ин калима сохта шудаанд.

Масалан: Сирдарё, Амударё, Қорадарё ва ғайра. Калимаи «булоқ» ҳам хоси забони туркӣ буда, ба сохта шудани як қатор гидронимикаҳо асос шудааст. Маънои ин калима чашма буда, гидронимикаҳои ба он вобаста инҳо мебошанд:

Қарабулоқ, Қизилбулоқ – номи чашмаҳо дар Озарбойҷон.

Сарыбулоқ – дар Қазоқистон.

Алты – Булоқ – дар Қирғизистон.²

¹ Ҳомидов Д. Топонимияи водии Кешруд. – Душанбе, 2002, саҳ. 45.

² Ономастика. – Москва: Наука, 1969, стр. 164.

Дар Осиёи Марказӣ аз ӯама дарёи калон – Амударё буда, оиди он таърихнигори Юнон Герадот (пеш аз мелод V аср) дар асараш Аракс гӯён овардааст.

Номи қадимаи форсӣ-эронии Амударё Вахш (Вахшоб) буда, яке аз рӯди калонаш ӯоло ӯозир ӯам Вахш ном дорад.

Номи Сирдарё низ бисёр маъноӯоро дорост. Дар асари таърихнигори Юнон Яхартес (Яксарт) баъзан Таниас, дар китоби муқаддаси Зардуштиён «Авасто», Дану, Яоша, дар «Њудуд-ул-олам», ки дар асри X таълиф ёфтааст, дар дастнависӯои туркӣ Њашарт, Руник ва ғайра маълумот оварда шудааст.

Дарёи Зарафшон бо маънои «зар афшондан» омадааст.¹

Мо дар ноҳияи Бӯстонлиқ низ объектӯои обиро мебинем, ки ӯар яки он бо номи худ соӯиб аст.

Дар ноҳияи Бӯстонлиқ дар кӯӯу ӯамвориӯо чашмаӯои пурлӯшу хурӯше мавлӯд аст, ки бештари онӯо ба номи худ мансубанд. Аз ин чашмаӯо мардуми ин лӯо баӯраманд мешаванд.

Баъзе чашмаӯо калон буда, оби зиёде доранд, баъзеяшон бошад, дар вақти хушксолӣ обашон хушк мешавад. Чашмаӯои ин ноҳияи сарсабз фаровон ва таъмаш ширин буда, аз минералӯо бой аст ва ба дарди кас даво мебошад.

Чашмаӯои дар ноҳияи Бӯстонлиқ мавлӯд буда инӯоянд:

Чашмаи сиёҳ дар ноҳияи Бӯстонлиқ мавчуд буда, кас ба даруни чашма нигоҳ кунад оби чашма сиёҳ метобад, чунки ба даруни об сангҳои кабути сиёҳтоб мавчуд аст. Аз ҳамин сабаб чашмаи сиёҳ меноманд. Чашмаи мазкур аз деҳаи Нанай 4,5-5 километр дур аст. Оби чашма хусусияти шифобахшӣ дорад.

Чашмаи Давлатбобо дар ноҳияи Бӯстонлиқ мавчуд буда, Давлатбобо ном шахс аз сабаби обёрӣ намудан об баровардааст ва чашма ба номи ӯ гузошта шудааст.

¹ Қораев С. Топонимика. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2006, 57-58 бет.

Чашмаи Содикбобо дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, Содикбобо ном шахс барои чорводорӣ ва зироаткорӣ об баровардааст ва чашма ба номи ӯ гузошта шудааст.

Чашмаи поскона дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, аз сабабе, ки оби чашмаи мазкур ба тарафи чап чорӣ мешавад, пасконачашма меноманд.

Чашмаи кулдирама дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, аз сабабе, ки оби чашма ҳамеша қур-қур мекунад, яъне овоз мебарорад, онро кулдирамачашма меноманд.

Чашмаи чакак дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, дар болои зов чашмае мавҷуд аст, ки дар баъорон оби чашма зиёд шуда, аз рӯи зов мешорад. Боиси ӯамин ӯам онро чашмаи чакак, яъне чак-чак ном гирифтааст.

Чашмаи Чоршанбе

Чашмаи Гулдар

Чашмаи Азамат

Чашмаи Хосият

Чашмаи Маҳая

Чашмаи сиёҳ

Чашмаи Ихлосато

Чашмаи Давлатбобо

Чашмаи Содикбобо

Чашмаи Базгагатобобо

Чашмаи Формазор

Чашмаи Мулҳочӣ

Чашмаи Поскона

Чашмаи Қавсаратобобо

Чашмаи наяк

Чашмаи кулдирама

Чашмаи тавоқ

Чашмаи калласанг

Чашмаи чакак

Чашмаи олмабулоқ
Чашмаи қурмул
Чашмаи калони Абдусамад
Чашмаи сойи Азим
Чашмаи сойи Танг
Чашмаи сойи Мирзобой
Чашмаи сойи Мирбой
Чашмаи сойи Шомурод
Чашмаи саврбулоқ
Чашмаи хатма
Чашмаи Шодй
Чашмаи Абдувоҳид
Чашмаи Каримака
Чашмаи Қўчқор
Чашмаи Нозиртой
Чашмаи Токнай
Чашмаи сойи Азим
Чашмаи сафед
Чашмаи главасой
Чашмаи маъдан
Чашмаи Чуқурсой
Чашмаи Мурод
Чашмаи тоштепа
Чашмаи сойи калта

Шибарњо

Шибарњо дар заминњои гуногун мављуд аст. Шибарњо доимо обдор буда, дар он бисёртар ќамиш ва њаргуна гиёњу растанињо мерўяд. Оби шибар доимо дар як ьо меистад, обаш намешорад. Аз чашма бо њамин хусусияташ фарќ мекунад.

Дар ноњияи Бўстонлиқ чунин шибарњо мављуд аст, ки бо номњои гуногун мансубанд:

Шибари Раҳим
Шибари Қодирбобо
Шибари Ђамроқул
Шибари Абдувоњид
Шибари сойи дароз
Шибари Акмал
Шибари Мурод
Шибари Асқар
Шибари Шомурод
Шибари Мавлонбобо
Шибари Акбар
Шибари Нуриддин
Шибари Шермухаммад
Шибари Аминбой
Шибари Норкулбой
Шибари панччашма
Шибари Зафарбобо
Шибари Қосимбой
Шибари Амриддинбобо
Шибари сойи хурд
Шибари Мирзобой
Шибари Зоҳидбой
Шибари чокарон
Шибари сойи калон
Шибари чашмаи соф
Шибари Аҳмадбой

Шибархое, ки дар ноҳияи Бўстонлиқи вилояти Тошканд мавчуд ҳаст, аксари он шибарҳо ба номи одамоне, ки асосан дар ҳамин мавзеъ истиқомат кардаанд, номгузорӣ карда шудааст.

Шибари сойи дароз. Дар сойи дароз ном чое шибари васеъе воқеъ аст, ки бо номи ҳамон сой номгузорӣ шудааст.

Шибари Қодирбобо. Ёоло ин шибар мавчуд аст ва бо номи Қодирбобо ном гирифта мешавад. Ин шибар дар хушксолиҳо ҳам ҳатто хушк нашудааст. Мардум шибари мазкурро ба ҳама сахтиҳо кодир ва тобовар мегӯянд.

Шибари сойи калон. Дар сойи калон ном чое шибари на он қадар калоне мавчуд аст, ки бо номи ҳамон чой номгузорӣ карда шудааст.

Шибари чашмаи соф. Ин шибар дар замини Аҳмадбой ӯй гирифтааст. Маълум аст, ки дар ӯр ӯе ки об бисёр аст шибару чашмаҳо бисёр мешавад. Ин шибар низ бо номи ҳамон чашма гузошта шудааст.

Шибари Комил. Ин шибар бо номи Комилён машъур аст.

Шибари Акбар. Дар мобайни заминҳои Акбар ва Аскар боғҳои зиёди Акбар мавчуд аст, ки дар паҳлӯи ин боғҳо шибаре мавчуд аст. Дар он шибар қамиш ва растаниҳои газинка, пудина ва дигар растаниҳо мерӯянд.

Шибари Мирзобой. Мирзобой шахси меҳнатие гузаштааст, ки бо як бурда нони ҳалоли худ фарзандонро тарбият кардааст. Ин шибар низ бо номи Мирзобой алоқаманд аст. Мирзобой гирду атрофии шибари мазкурро бо дарахтҳои ҳархела обод кардааст ва ба фарзандони худ мерос гузоштааст.

Шибари Амриддинбобо. Дар замини Амриддинбобо шибаре вуљуд дорад, ки Амриддинбобо аз дунё гузашта бошад ӯам, шибар бо номи ӯ гуфта мешавад. Шибар баъзан дар хушксолиҳо хушк ҳам мешавад.

Шибари Норқулбой. Норқулбой ном паҳлавоне гузаштааст, дар паҳлавонӣ ҳамтӯе надошт. Мардум аз рӯи эҳтиром ва садоқат ба паҳлавони худ ба шибар номи Норқулбойро додаанд. Аз қадим ин чониб шибар бо номи ӯ машҳур аст.

Шибари Шермуҳаммад. Дар замини калони Шермуҳаммад чашмаю шибарҳо мављуд аст, ки бо номи ӯ номгузорӣ шудааст.

Шибар Мурод. Дар ӯр ӯе, ки об бисёр аст, шибарҳо вуљуд дорад. Мурод ном шахсе ҳар сол дар болои ин шибар бо чорвои худ омада зиндагонӣ мекардааст. Мардум шибари мазкурро бо номи ӯ, яъне Мурод гузоштаанд.

Дар ноҳияи Бўстонлик ва деҳаҳои он шаршараҳо низ мавҷуд аст: **Шаршара, Шаршараи обпари Асхар, Шаршараи обпари калит, Шаршараи обпари оқпошлов, Шаршараи даруни кўл, Шаршараи Қарабов, Шаршараи Қарақиз, Шаршараи Пскомсой ва ғайраҳо.**

Шаршара

Ин шаршара дар домани кўҳ ӯй гирифтааст. Аз бари қуллаҳо об ӯрої шуда омада ба сангҳо бархўрда, аз баландии тахминан 30-40 метра бо такону гардишҳо ба поён равона мешавад. Дар гирду атрофии шаршара одамон бофароғат дам мегиранд ва осоиш мекунанд. Манзараи ин ҷо хеле зебо ва дилнишин аст.

а) Лимномия

Лимноним як ҷузъи гидронимия буда, номи кўл ва ӯвзро ифода менамояд ва лимнонимия бошад, мачмўи ҷунин номҳо мебошад.

Дар ӯудуди ноҳияи Бўстонлик бо номи одамон вобаста ӯвзҳои хурду калон мавҷуд аст. Ин ӯвзҳо бо мақсадҳои гуногун сохта шудаанд. Баъзе ӯвзҳо барои оромгоњи бачагон созанд, дигаре барои подаву рамаи деҳаҳои худ сохтаанд.

Ин ӯвзҳои дар поён навишта шуда, барои ӯълати мардумро баровардан хизмат мекунад.

ӯвзи Абдумалик

ӯвзи Мурод

ӯвзи усто Қобил

ӯвзи Шодӣ

ӯвзи калон

ӯвзи Ҳошим

ӯвзи Ҳабиб

ӯвзи хурд

ӯвзи Нуриддин

ӯвзи Ғолиб

ӯвзи мактаб

ӯвзи Салим

Њавзи Камол
Њавзи Искандар
Њавзи Холмаъмад
Њавзи Аҳадбой
Њавзи Малик
Њавзи поён
Њавзи Айтмат
Њавзи боло
Њавзи Мардон
Њавзи Маъмуд
Њавзи Шамсиддинбобо
Њавзи Сулаймон
Њавзи Холмурад
Њавзи Ботур
Њавзи Салим
Њавзи Қодир
Њавзи охурдор
Њавзи Эшон

Њавзъо

Њавзи боло. Аз сабабе ки ҳавз нисбат ба деҳа дар баландитар , яъне болотар сохта шудааст, бо номи ҳавзи боло машҳур аст.

Њавзи усто Қобил. Қобил ном усто, яъне ҳунарманди таърифие гузаштааст, ки имрӯз низ фарзандони ӯ касби падарро пеша кардаанд. Усто Қобил дар деҳаи худ ҳавзе сохтааст, ки вакилони деҳаҳои ҳамсоя аз он истифода мебаранд. Ҳавзи мазкур имрӯз ҳам бо номи усто Қобил машҳур аст.

Њавзи Қодир. Дар замини Қодир ҷавзи калон мавҷуд аст, ки бо номи соғибаш номгузори шудааст.

Њавзи Шамсиддинбобо. Шамсиддинбобо дар замини худ ҷавзи симентие сохтааст, ки барои боғ ва рамааш хеле зарур аст.

3. Оронимия – (Оронимика)

Оронимика (илмест оид ба номи релефи рӯи замин)

Ороним номи мавзеъҳои сатҳизаминии ба шаклҳои релеф марбут бударо меомӯзад. Оронимия маълумӣ чунин номҳо мебошад. Яъне ба маънои дигар номи кӯҳҳо, теппаҳо, ғорҳо, ҷариҳо, нишебӣро оронимия меноманд.¹

Дар лексикологияи тамоми забонҳо номҳои ҷой ва мавзеъҳо яъне номҳои ҷуғрофӣ диққати тадқиқотчиёро ба худ ҷалб менамояд. Ба инҳо мисол шуда метавонад: Номҳои кӯҳ, ағба, қулла ва ғайраҳо. Агар сухан дар бораи кадом объекти географӣ рафта истоданашро нафаҳмида сохт ва ҷинсияти калимаҳо фарқ карда наметавонем.²

Дар конгресси 22-уми байналхалқии географӣ, ки соли 1972 дар Канада баргузор гардида буд, масъалаи муаммоҳои географии замон ба миён гузошта шуда буд. Дар нәмонҳо масъалаи топонимика ҳам муҳокима карда шуда буд.

Яке аз топонимҳо топонимияи Муғулистон буда, хеле кам омӯхта шудааст. Барои номгузории минтақаҳо сохти сатҳи замин дахлат мекунад. Азбаски дар Муғулистон кӯҳ зиёд аст, номи минтақаҳо ба сангҳо, бозёфтаҳои кӯҳӣ ва ошӯву дигар ҷонвароҳои кӯҳӣ алоқаманд аст.

Масалан: Богдо – Ула, Хан – Ула ва ғайра.³

Дар ӯдуди Ўзбекистон кӯҳҳои Тяншан ва Њисор – кӯҳи Олой мебарояд. Ба тарафи қуллаҳои ғарбии Тяншан Қарчантов, Угом, Писком, Чотқол, Қурама қаторкӯҳҳои ба ӯдуди Ўзбекистон дохил мешавад, яъне дар республикаамон кӯҳҳои ғарбии Тяншан ба қаторкӯҳҳои Њисор-Олой (воҳаҳои Њисор, Зарафшон, Туркистон) ҷой гирифтааст.

Аз ҷиҳати оронимия вилояти Сурхандарё (150-то наздик ороним) ҷои аввалро ишғол мекунад. Дар вилояти Қашқадарё 145 ороним, вилояти Навоӣ 105, вилояти Тошкент 103, вилояти Тошканд 59, вилояти Жиззах 52-то ороним қайд шудааст.

¹ Ҳомидов Д. Топонимияи води Кешруд – Душанбе, 2002, сах. 50.

² Ономастика. – Москва: Наука, 1969, стр. 164-169.

³

Дигар вилоятҳо аз сабаби дар ӯдуди ӯамвори ӯой гирифтаниш, бо оронимҳо бой нест.

Ба мо маълум аст, ки бештари оронимҳо бо номи одамон вобаста мебошад. Масалан: сойи Амин, сойи Камолиддин, сойи Амриддин ва ғайраҳо.

Бо воситаи инҳо рангҳо низ бо оронимҳо вобаста аст. Масалан: кӯњи сафед, сойи сурх ва ғ.

Дар топонимика синонимҳо ӯам зиёд ба назар мерасанд. Ин гуна ономастикаҳо ба маънии аслии калимаҳо вобастагӣ доранд.

Топонимикаҳои ӯар як ӯудуд вобаста ба мавқеъ ва забони он маъал гуногун мешаванд. Масалан: Калимаҳои кизил, хорла, сурх, гизел, кисил-дорои як маъно буда ба забонҳои гуногун мансубанд. Топонимикаҳои, ки бо ёрии ин калимаҳо сохта шудаанд, синоним мебошанд. Масалан: кизил дара, хорла-кёл.¹

Дар ноҳияи Бӯстонлик ва деҳаҳои он кӯҳҳои бисёре мавҷуд ҳаст:

кӯҳи Тянь-Шань, кӯҳи Угом, кӯҳи Чимгон, кӯҳи Писком, кӯҳи Қамил, кӯҳи Овгон, кӯҳи Милхозӣ, кӯҳи Гарданга, кӯҳи Одамсанг, кӯҳи Яйлоқча, кӯҳи Пишта, кӯҳи Шерхона, кӯҳи Чакактоғ, кӯҳи Қарақиз, кӯҳи Тайғоқтош, кӯҳи Қарабов, кӯҳи Қаронғитӯқай, кӯҳи Чералма, кӯҳи Бештур, кӯҳи Чимғони калон, кӯҳи Чимғони хурд, кӯҳи Копирсанг, кӯҳи Калавас, Кӯҳи Каржан (Харжан), кӯҳи Чатқал, кӯҳи Қизилнура, кӯҳи Чилдухтарон, кӯҳи сафед, кӯҳи Талас ва ғайраҳо.

Кӯҳи Тянь-Шань. Тянь-Шань лафзи хитой (тянь-осмон, шань-кӯҳ) буда, маънояш кӯҳи осмонбӯс, баланд аст. Дар асл номи ин кӯҳ турки «Тангритоғ», яъне «кӯҳи Оллоҳ» аст. То замони омадани арабҳо, пеш аз паҳн шудани дини ислом номи ин кӯҳ «Тангритоғ», яъне «кӯҳи Оллоҳ» буд. Дар ин чо калимаи «Тангри»фақат ба маънои «Худо» набуда, балки ба маъноҳои васеи осмон, муқаддас, бузург ҳам омадааст. Назар ба гуфти В.В.Бартолд ин

¹ Қораев С. Топонимика. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий ҷамияти нашриёти, 2006, сах. 66-67.
² Кемелов Н. Жаннатмакон Бӯстонлиғим. –Шымкент: ЖШС «Китап», 2008, сах. 19.

кўхро халқҳои гуногун муқаддас ҳисобидаанд, назар ба эътиқоди онҳо дар ин кўҳ макони қувваи илоҳӣ будааст.²

Кўњи Чилдухтарон

Ин кўҳ дар ноҳияи Бўстонлик мавҷуд буда, чилдухтаракон садҳо ёру мағокҳо дорад ва мардуми Бўстонлик бисёр воқеаву ӯодисотро ба онҳо мепайванданд. Чандин гуна ривоятҳо мавҷуд аст:

Яке: мегўянд, ки номи ин чил духтар бо «Гул» сар мешуданд: Гулъянону Гуръявон, Гулниёолу, Гулхиром, Гулдавону Гулравон ... Онҳо хангоми таъқиби душманон ба ин кўҳ омада паноҳ ёфтаанд ва дар ин чо зиндагонӣ кардаанд. Вақте ки ба ин сарзамин душманон ҳучум мекунанд, чил духтар дар ин ёру мағокҳои кўҳ пинён шуда, шабъангом ба урдуҳои душманон шабохун мезаданд. То он ки душманонро аз ин кишвар зада пеш накардаанд, онҳо аз муборизаи шадид даст накашидаанд. Душманон модоме ки ба онҳо ҳучум мекард, онҳо ба кўҳ баргашта паноҳ мечустанд. Аз ҳамин сабаб ҳам кўҳ ба номи чилдухтарон номгузорӣ шудааст.

Кўњи сафед

Ин кўҳ дањо сою сойчањо дошта, зову харсангҳои азими ростбардамидаю кундаланг ба пои онҳо рафта часпидаанд. Аз кўњи Сафед ба чор љониб силсилакўњу теппањо дароз шуда рафтаанд. Ду дасти кушодаи дарози ин кўњи азим баландиҳои ду тарафи сойи калонро то дењаҳои занљирвор пайваст медоранд.

Болои қуллаи марказии кўњи Сафед њамвор аст. Майдонест, ки ба тарафи љануб торафт сарнишеб шуда меравад. Хоки ин кўҳ ба мисли оҳак сафед аст. Аз ҳамин сабаб ҳам номи ин кўхро кўњи сафед меноманд.

Дар ноҳияи Бўстонлик ва дењаҳои он порчаҳои замин асосан бо номи бунёдкунанда (ободкунанда)-и шахсон ва бо номи онҳо алоқаманд аст. Мо дар зер номгўи заминњоро, ки бо номи шахсони дења мансубанд, меорем:

Замини Олтибой, Замини Эргашбобо, Замини Сайидбобо, Замини Собир, Замини Миромадбобо, Замини Носирхочибобо, Замини Пўлодбобо, Замини Виёсбобо, Замини Зулумбобо, Замини Самисоғбобо, Замини Ҳакимбобо, Замини Рўзибобо, Замини Зуппиоча, Замини калони

Орифбобо, Замини Исонбобо, Замини Сарихочӣ, Замини Безгатабобо ва ғайраҳо.

Замини Олтибой. Замини Олтибой замини бой ва ҳосилдор аст. Ҳоло замини Олтибой ба дасти Аҳмад ва Фирӯз гузаштааст, ки онҳо дар он ҷо манзил сохта зиндагӣ мекунанд. Нисфи ин замин киштзори фермерӣ ва нисфи дигараш катораҳои хонаову боғу пальҳои хољагии шахсии мардуми сокини он ҷой шуда рафтааст, аммо замини бо номи Олтибой машҳур аст.

Замини Эргашбобо. Замини Эргашбобо майдони клонеро дарбар мегирад ва хеле серҳосил ва аст. Ҳоло заминр дар дасти фарзандони Эргашбобо аст. Дар қисмати болои замин чакалакзоре мавҷуд аст. Дар қисмати поёнии замин боғу тутзоре мавҷуд аст, ки он Аҳмади савдогар тааллуқ дорад.

Замини Сайидбобо. Қисми болои ин мавзеъ хеле кушоду обдор аст. Сайидбобо ном шахс аз сабабе, ки дар қисми болоии замин об ҳаст, замини васеъеро соҳибӣ карда, ба як қисми замин боғ мешинонад. Ҳоло дар ин ҷо он боғҳое, ки Сайидбобо шинонда буд, ҳосили зиёде медиҳад. Он чашмае, ки дар болои замин ҳаст, обаш шаффоф мебошад ва аз оби он асосан чӯпонону шикорчиён баҳра мебаранд.

Замини Собир. Дар тарафи чанубии ноҳия замини Собир ном чавоне ҳаст, ки ӯ асосан бо чорводорию деҳқонӣ машғул аст. Замин шамолрас, серхоку гиёҳ ва барои чорпо мусоид ҷоест. Майдонҳои зердасти ин мавзеъ барои боғдорию обчакори мувофиқанд. Чашмачаҳои сероб доранд. Ин ҷо камдарахт аст. Дар айни замон Собир боғи ҷавоне бунёд кардааст, ки ҷои барнаво ва замини обрав аст.

Замини Миромадбобо. Дар ин ҷо об ниёоят фаровон аст. Аз чашмаи Абдувоҳид ҷӯе рост ба тарафи чапи ин замин меравад ва дарахту навниҳолони ин ҷойро шодоб мегардонад. Ду тарафи Шибар ҷама дарахтони зичи хурӯянд: як тараф сафедорзор, тарафи дигар порчазамини оличабандаку себу туту дулоназори хурӯянд. Дар айни замон, ки соҳибии замин аз Миромадбобо ба фарзандон: Кариму Ғаниҷон ва фарзандони онҳо омада расидааст, замин оғишта-оғишта суроби дигар гирифта: китъаҳои

замин киштзору дарахтзори баробар шудаанд. Њоло писарону набегаони бобоњо дарахтони бемева ва камњосилро аз миён бардошта навнињолони баробар шинондаанд, љои онњо дар порчазаминњои нообод, ки оби њаётбахши љўйборакони навканда аз бењу зињи онњо гузашта рафта ба онњою кишти байни онњо њаёт мебахшанд.

Замини Шомурод. Аз шаршараи Мирзомурод дар самти шимол, дар якбаргии тепа майдони фарохноест хосдор низ мебошад. Њоло соњиби замин Пулоди Нуриддин аст. Қисмати болои замин аз сойчаи шафати љануби об мехўрад. Дар поёнрави фарохно чашмачае дамида мебарояд, ки ба панч-шаш палчањои кишти сабзавот бемалол об медињад. Замини аз обу поруњо сери серѓизо шуда, њосили фаровони покизае медињад. Гирди майдон бо сархорї ињота шудааст. Фарзандону набегаони Пулоди Нуриддин ин заминро обод карда, бо чорводорї машѓуланд.

Дар ноњияи Бўстонлик ва дехањои он заминњо нафаќат бо номи шахсњо балки бо дигар номњо низ номгузорї карда шудаанд:

Замини занг, Замини бешќайрағоч, Замини қулпондон, Замини палимазор, Замини поёндала, Замини болодала, Замини пушта, Замини овгон, Замини қирадир ва ғайрањо.

Дар қисми кўњии ноњияи Бўстонлик сойњои зиёде мављудаанд, ки бо номи инсонњо – мардуми дења мансубанд. Дар кўњистон як анъанае мављуд аст, ки њар як сой бо номи эљодкардаи он шахс имрўз номбар карда мешавад. Албатта, ин ё он сойро авлодњои пешина номгузорї намудаанд ва имрўз номи онњо бо он сой нигоњ дошта мешавад: Дар дењањои Бўстонлик чунин сойњо мављуд аст, ки аксари онњо бо номи шахсон – авлоди сокинони дења алоќаманд аст: Дар як сой боз чанд сойчањо мављуд аст, ки номњои махсус дорад.

Сойњо

Оќтошсой

Туятошсой

Шўробсой

Калласангсой

Чакмоқсангсой

Қулфароқсой

Ағраваксой

Сурхаконсой

Қултангаксой

Оқпуштасой

Белдерсой

Мисконсой

Қавдонсой

Ихночсой

Охалосой

Қўрғонсой

Майдонтолсой

Қавсой

Мулаллосой

Бақарсой

Испайсой

Кафтарсой

Кумушсой

Жўлғасой

Думалоғсой

Ранди

Олгонсой

Уюнқсой

Ақбердисой

Адрассой

Кушексой

Адрассой дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда,табити диловезу дилнавоз дорад. Одамон зиндагонй кардаанд, аммо ҳоло кўчида рафтаанд.

Наволисой дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, аз калимаи наво гирифта шудааст. Дар ин чой чариҳои калону хурде, ки шарашараҳо ҳосил

кардаанд, бисёр чорӣ мешаванд. Албатта онҳо «наво» (оҳанг)-ҳои ба худ хос –овози форам мебарорад. Ба ин оҳанг хонишҳои паррандаҳои боғу роғҳо ҳам ҳамроҳ мешаванд.

Кушексой дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, ҳавои софу беғубор ва фараҳзо дорад. Ин чой дар байни қиру адирҳо чойгир шудааст ва табиати зебову дилангез дорад.

Оқпуштасой дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, ранги оҳак ва замин омехта шудааст ва аз ҳамин сабаб ҳам Оқпуштасой меноманд.

Қўрғонсой дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, дар асри 18 дар ин ҷо қўрғонҳои сохта шудааст. Аз ҳамон замонҳо то ба ҳол номи ин чой Қўрғонсой шудааст.

Майдонтолсой дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, аз номи деҳа гирифта шудааст. Дар замони қадим дар ин ҷо сафедорҳои зиёде мавчуд буданд, ки майдони калонеро ташкил меод. Номи ин сой аз ҳамин ҷост, яъне майдони калони сафедорзор.

Сойи паън

Сойи Мирзоумар

Сойи дароз

Сойи зови чак-чак

Сойи дарози Камар

Сойи Мирбой

Сойи Шомурод

Сойи Мирзобой

Сойи беоб (камоб)

Сойи Қуронбой

Сойи Дулоназор

Сойи Азимбой

Сойи Абдусамад (Абдусалом)

Сойи Шибари дарози Обдор

Сойи Дучашма

Сойи Калта

Сойи Четанзор

Сойи Шомурод

Сойи Обдор

Сойи Шамсиддин

Сойи Мирзобой

Сойи Мирзоумар. Ин сой низ бо номи соъибаш гуфта мешавад. Як вақтҳо Мирзоумар ном шахс ин лоро обод кардааст.

Сойи Зови чак-чак. Дар ин сой зов низ мављуд буда, дар болои зов чашмае воќеъ аст, ки дар баъорон об зиёд шавад, аз рӯи зов мешорад. Аз сабаби ӯамин сойи зови чак-чак ном дорад.

Сойи дароз. Ин сой аз сабаби ӯои дарозро ишғол карданах ин номро гирифтааст.

Сойи беоб. Аз номаш маълум, ки сой ӯамавақт аз сабаби беоб буданах ин номро гирифтааст.

Сойи Абдусалом. Дар замини Абдусалом сойҳои бисёре мављуд аст, ки ӯоло писарон ва наберагони ӯ ин ӯойҳои ба боғи хушманзар табдил додаанд. ӯоло ӯам ин замин, ин сойҳо ба наберагон мерос бошад ӯам, номи марӯум идома ёфта омада истодааст.

Сойи шибари дарози обдор. Аз номаш маълум дар ин сой шибари дарози обдор мављуд аст, ки сабзию хуррамии сойро таъмин месозад.

Дар кӯҳои ноҳияи Бӯстонлик монанди дигар сойҳо боз сойҳои зиёде мављуд аст, ки номи худро доранд.

Сойҳои, ки бо номи шахсон алоқаманд мебошанд:

Сойи Асқар

Сойи Абдуҳаким

Сойи Љурабой

Сойи Мирзоумар

Сойи Аҳмадбой

Сойи Қурбок

Сойи Мавлон

Сойи Мирзокул

Сойи Юсуф

Чарихо

Ёмончар, Ҳошимбойчар, Бўричар, Сурх, Омез, Кандаи Курағон, Шайтончар, Чарчашма, Чакак, Пском, Қизилқамов, Саидазим, Чомашўяк, Бештур, Оқчар ва дигарҳо.

Бўричар дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, дар он чо гургҳо бисёр мешаванд. Барои ҳамин ҳам Бўричар гўён номгузорӣ кардаанд.

Теппаҳо. Теғаҳо

Чакактеппа

Шоҳичаҳон

Қаравултеппа

Онулгантеппа

Талдиктеппа

Чочтеппа

Нағоратеппа

Буғдойтеппа

Семсозтеппа

Етимтеппа

Ачуз

Сурхак

Бодалоқ

Ҳазортакка

Лочинхона

Оби сафед

Ойнатош

Дўнг

Потаҳачо

Калтеппа

Чангтеппа

Гуликам

Харкум

Ҳазормана
Супла
Қушқорбулоқ
Талбулоқ
Қизларчиққан
Зарчўян
Бешпанча
Алишерқўрғон
Қоратош
Туятош
Толибойтоши
Қаровултеппа
Қаратеппа
Саритеппа
Бозоркултеппа
Қоравойтеппа
Қўшқўрғонтеппа
Чағайтеппа
Главасой
Саржин
Қорақия
Қоратош
Каттатош
Чодак
Болодала
Теппаи даҳмард
Аравут
Ҳавурболо
Пидор
Чарпидор
Қудуқ

Қарочик

Себқатор

Кадоводтеппа

Қаратеппа дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, дар паҳлӯи дарёи Чирчик чойгир шудааст.

Саритеппа дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, аз сабабе ки хокаш зард, яъне ба забони ўзбеки «сарик» аст, номи теппаро чунин номидаанд.

Бозоркултеппа дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, теппаро ба номи марду часур ва қахрамонҳо номгузорӣ кардаанд.

Қаровултеппа дар ноҳияи Бўстонлик мавчуд буда, яке аз теппаҳои қадимӣ ба ҳисоб меравад ва дар атрофии он одамон зиндагонӣ кардаанд. Аз ин теппаҳо барои назорат кардани гирду атроф истифода бурдаанд. Дар ин теппа мазоре мавчуд аст, ки одамон онро зиёрат мекунанд.

Камарњо

Камари Мирзоумар

Камарњои Ғолиб

Камари Қуронбой

Камари калон

Камари паст

Камари дароз

Камари Маликбобо

Камари чашмазор

Камари сойи дароз

Камари Соҳиббой

Камари куданг

Камари Собирбой

Камари сафед

Камари зард

Камари Абдукарим

Ғорњо

Ғори Қушмулла, Ғори Чаккахона, Ғори дамқаш, Ғори Хирсхона, Ғори Шомалунгур, Ғори Бургутуя, Ғори Зардакон, Ғори Хайитмерган, Ғори Даҳанкушо, Ғори Чорбуғит, Ғори Мулломерган, Ғори Абдусамад ва дигарҳо.

Ғори Абдусамад дар ноҳияи Бўстонлик мавҷуд буда, аз тарафи одамон кофта шудааст. Ин ғор дар сой чойгир шудааст. Дар гирду атрофи ғори мазкур зиёда аз панҷ ҳазор аҳоли умр ба сар мебаранд. Дар он ҷо зиёда аз 900 хонадон зиндагонӣ мекунанд.

Ғори дамқаш дар ноҳияи Бўстонлик мавҷуд буда, дар пастхамие чойгир шудааст, ки даҳони ғор калону воҳимаангез аст. Ба даҳони ғор наздик шавед гўё овозе шунида мешавад ва даруни ғор сиёҳ аст. Гўё ба даҳони ғор наздик шавед, одамро ба дарун мекашад. Аз ҳамин сабаб ҳам ғори дамқаш меноманд.

Ғори бургутуя. Дар муқобили сойи Мирзокул дар наздикии нағоратеппа ғори калоне мавҷуд аст, ки дар лаби ин ғор буттаҳо рустааст ва даҳони ғорро тангтар кардааст.

Одамони ба даруни ғор даромада нақл мекунанд, ки дохили он хеле калону кушод аст. Дар даруни он устухонмайдаҳои бисёр, аммо пўсидагӣ мавҷуд аст. Ёоло роғи даромади ғор маъкам шудаву хокпўш шуда рафтааст. Назар ба гуфти одамон дар ин ғор танҳо бургутҳо зиндагонӣ мекардаанд.

Зовъо

Дар ноҳияи Бўстонлик ва деҳаҳои он зовҳои зиёде мавҷуданд:

Зови Ахсар, Зови Аминбой, Зови чангал, Зови сурх, Зови зард, Зови лунда, Зови хам, Зови кабуд, Зови Кундаланг, Зови сиёҳ, Якказов, Зови париҳо, Зови дароз, Зови паст, Зови калта, Зови Каримбой, Зови кач, Зови баланд ва дигарҳо.

Зовҳо барои кўҳгардон, сайёдон, чўпонҳо ва ҳатто ҳайвонҳо ва паррандаю даррандаҳо ҳамчун панаҳчой хизмат мекунанд ва хусусиятҳои ба худ хос доранд. Махсусияти ин зовҳо аз чунинҳо иборат аст:

а) Хусусияти хоси ин зовъо дар он аст, ки барои кўнгардон нишона мебошад.

б) Хусусияти дигари ин зовъо аз борони сел чўпонъо ва сайёдонро панонъ мекунанд.

в) Ин зовъо нафаќат барои одамон, балки бештар барои паррандаю дарандаъо њамчун панаъльой аст.

г) Ин Зовъо барои чўпонъо кўлай мебошад, дар зовъо ва гирди онъо хамба (кўтан)-ъо барои рама ва поддаъо месозанд.

Зови Аминбой. Дар замини Аминбой чунин зов аст, ки бо номи Аминбой машъур аст.

Зови сурх. Ин зов дар сойи дароз лўйгир буда, дар танаи санг, яъне зов гулъо мавлуд аст, ки он гулъо рангъои гуногунро дорад. Аз сабаби сурх намудани ин гулъои зов, номи зови сурхро гирифтааст. Чунон, ки маълум аст, сангъо низ гул доранд ва ранги санги ин зов ба ранги сурх моилъ дорад.

Зови зард – Дар зов гулъои зиёде мавлуд аст, ки бештари ин гулҳо ранги зард доранд. Одамон аз ин гули зарди зовъо њино ба дастонашон мемонанд.

Зови лунда. Ин зов дар пахлўи замини Аҳмадбой воќеъ аст. Маънои ин зов аз номаш маълум аст.

Зови хам. Ин зов дар хамии замини Абдусамад лўй гирифтааст. Аз сабаби дар пасхами лўй гирифтани ин замин дар кўнъ лўй ишѓол карда, сохти лўйгиршавиаш чунин аст.

Зови кабуд – Ин зов дар сойи Қарақизсой мавчуд буда, ба назар аз дур кабуд метобад. Барои ҳамин ҳам зови мазкурро зови кабуд меноманд.

Зови Сиёъ - Дар болои сойи Мирзоқул зове мавчуд аст, ки ранги зов сиёъ аст. Аз сабаби сиёъ будани ранги зови мазкур номи зови Сиёъро гирифтааст.

БОБИ Ш

Сошти микропонимҳои ноҳияи Бўстонлик ва деҳаҳои он

Ибора ба воситаи ягон хел воситаи алоқа аз дув а ё зиёда калимаҳои мустақилмаъно ташкил меёбад, барои пурра намудани ҳиссаи нутқи гўянда, ки дар чумла зоҳир мегардад, хизмат мекунад, ё худ ба вазифаи ягон узви чумла меояд.

Ин маънои онро дорад, ки ибора ҳам монанди калимаҳои алоҳида барои ба як тартиби муайян чобачошавии аъзоҳои чумла хизмат мекунад ва дар бобати ба вучуд омадани маънои дурусти он нақши муҳим мебозад.

Ибора калимаи арабӣ буда, дар луғат он чунин тавзеъ ёфтааст:

1. баён, ифода, далолат ба маънои чизе;
2. сухан, калом, ифода, љумла, тарзи љумлабандӣ.

Ин калимаъо ӯоло ба сифати истилоъи забоншиносӣ дар мо ба маънои пайванди калимаъо истифода мешавад, ки муоддил, ӯамаънои истилоъоти русии «словосочетание» ба шумор меравад. Аз ин љиъат, моъиятан ӯам пайванди калимаъоро дар асоси қоидаи тобеъ ба љузъи асоси вобаста шудани љузъи тафсилдиъанда ва ӯампайванди калимаъоро зимни қоидаи тобеъ, мавриди истифода қарор дорад.

Ибора ба сифати яке аз бахшҳои синтаксис аломатҳои хоссаеро дар бар мегирад, ки барои фарқ кардан аз воҳидҳои дигари забон боис хоҳанд шуд. Муъимтарини ин аломатҳои ба тарзи зер метавон нишон дод.

1. Ибора одатан аз ду ё зиёда калимаи мустақилмаъно ташкил меёбад: шаъри Тошканд, боғи васеъ, тозон омадан, ин китоб, ба саёҳат рафтан ва ғайра.

2. Калимаҳо дар ибора аз ҷиҳати маъно ва қоидаи грамматикӣ алоқаманд мешаванд. Ин нукта чандин маъно дорад, ки паълӯ ба паълӯ воқеъ гаштани воҳидҳои луғавӣ ӯанӯз сабаби ташкили ибора нахоҳад шуд, балки маъз мутобиқати маъноию грамматикӣ онҳо зимни қоида ва қонуниятҳои забон барои ин имконият ба вуҷуд меорад.

3. Калимаҳо дар таркиби ибора ӯатман тибқи қоида ва қонуниятҳои ӯар забон дар доираи алоқаи тобеъ ба қор бурда мешаванд. Ин аст, ки дар онҳо як калима ба сифати унсӯри асӯси, меъвар ва калимаи дигар чун ӯиссаи тобеъ, тафсилдиӯанда воқеъ мегардад.

4. Азбаски ибора аз васли ду калима сурат мегирад, мафӯуми мураккаберо ифода менамояд, ки ба ӯиссаҳо тақсимшаванда аст.

5. Ибора хусӯсияти номбарсӯзи-номинативӣ дорад, яъне он монанди калима, предмет, хосияти предмет, амал ва лӯараёни онро номбар намуда, вале дар бораи онҳо хабар намедиӯад.

6. Дар ибора қоидаи умӯумии тартиби калимаҳо лӯорист: лӯузиӯои ибора дар лӯумла ба тарзи зич, паси якдигар воқеъ мешаванд. Мавқеи лӯузиӯо вобаста ба навӯҳои ибора, воситаи алоқаи онҳо метавонад гуногун бошад: дар ибораҳои исми калимаи асӯси ӯамеша пеш аз лӯузи тобеъ, дар ибораҳои сифати ва феълӣ пас аз он лӯо мегирад ва ӯайра¹.

Хелҳои ибора дар забони тоҷикӣ.

Дар ибора як лӯуз ба лӯузи дигар тавассӯти ягон навӯи воситаи алоқаи грамматикӣ тобеъ мегардад.

¹ Гафӯоров Р. Забони адабии ҳозираи тоҷик (ибора ва хелҳои он) қисми якум. - Самарқанд, 2000, сах. 10

Дар ташкили ибора Ӣамаи ӢиссаӢои мустакили нутк иштирок мекунанд. Аммо вобаста ба семантика ва хосияти грамматикӣ яке сермаӢсул, дигаре каммаӢсул аст. Бо вулуди ин дар ибора Ӣои ин ё он Ӣиссаи нутк доимӣ нест.

Масалан, исм ё Ӣонишин на факат Ӣузби тобеъкунанда (шоири боистеъдод, замини лалми, туи бепарастор), балки ба Ӣои Ӣузби тобеъшаванда Ӣам меоянд: шохи дарахт, китоби талаба.

Ба хелӢои Ӣудо кардани ибораро ба Ӣузби асосӣ вобаста кардан заминаи вокеӣ дорад, зеро ки Ӣузби асосӣ тобеъкунанда буда, Ӣузби тобеъшаванда онро эзоӢ медиӢад, маълуму муайян менамояд.

ИбораӢои исми

Дар иборасозӣ исм мавкеи махсус дорад. Хусусан, Ӣамчун Ӣузби асосӣ хеле сермаӢсул аст, чунки худ ифодакунандаи предмет буда, дорои аломату хусусиятӢост ва ин ӢиӢатӢои он бо сифат ва ғайра муайяну маълум карда мешавад. Дар ташаккули ибораӢои исми се хели воситаи алоқа-бандаки изофи, вобастагӣ ва ӢамроӢӣ иштирок мекунанд. Аммо иштироки онӢо баробар нест. Дар таркиби ибора исм бисёр ӢиссаӢои нуткро тобеъ мекунад:

1. Исм + исм: дари хона, Ӣавлии падар, меҳи девор

2. Исм + сифат. Сифат ба исм ба воситаи алоқаи изофи, ӢамроӢӣ тобеъ мегардад: куртаи занона, нолаӢои фалак печ в. ғ.

3. Исм + шумора. Доираи ин гурӯӢ маӢдудтар буда, ташакули онро воситаӢои алоқаи изофи ва ӢамроӢӣ сурат медиӢад: шаби чорум, Ӣафтаи сеюм в. ғ.

4. Исм + Ӣонишин. Бисёр хелӢои Ӣонишин бо роӢи алоқаи изофи ва ӢамроӢӣ ба исм тобеъ мешаванд: китоби ту, хонаи вай в. ғ.

5. Исм + сифати феъли. Ӣамаи замонӢои сифати феъли дар алоқаи изофи ба исм тобеъ мешаванд ва вобаста ба хусусияти феълияш дигар воситаӢои алоқа низ ӢамроӢӣ мешаванд, ки дар ин сурат ибораӢои содда ва тафсилӣ ба амал меоянд: марди раванда, марди рафтагӣ, марди рафта истодагӣ.

6. Исм + масдар. Масдар ба исм танӢо ба бандаки, изофи тобеъ мегардад: рӯзи рафтан, касди куштан.

Ғайр аз ибораҳои исми боз ибораҳои сифати, ибораҳои шумораги, ибораҳои льонишини, ибораҳои зарфи, ибораҳои феъли, ва ибораҳои масдари низ мавҷуданд, ки ба хелҳои ибора дохил мешавад.¹

Муайян намудани сохти ибораҳо дар забони тоҷикӣ.

Ибора аз ҷиҳати сохт ду хел мешавад: содда ва мураккаб.

Ибораҳои содда, ки бо ёрии яке аз воситаҳои грамматикӣ аз калимаҳои мустақилмаъно ташкил ёфтаанд, ибораҳои содда номида мешаванд: ғавзи васеъ, соати тилло, хеле зебо ва монанди инҳо.

Сохта шудани ибораҳо аз ду калима ғодисаи асосӣ ва маъмул ба шумор меравад.

Сохти ибора дар топонимикаи ноҳияи Бӯстонлик

Ибораҳои содда

Гузари Бештут	Гузари Янги
Ғавзи Абдумалик	Ғавзи Мурод
Ғавзи Шодӣ	Ғавзи калон
Ғавзи Ҳошим	Ғавзи хурд
Ғавзи Ҳабиб	Сойи Азимбой
Сойи Шомурод	Сойи Мирзобой
Сойи беоб (камоб)	Сойи Қуронбой
Шибари Раҳим	Шибари Қодирбобо
Шибари Ғамроқул	Шибари Абдувоғид
Шибари дароз	Чашмаи Чоршанбе
Чашмаи Гулдар	Чашмаи Азамат
Чашмаи Ҳосият	Чашмаи Маҳая
Чашмаи сиёҳ	Чашмаи Ихлосато
Чашмаи Давлатбобо	Чашмаи Содикбобо
Чашмаи Базгагатобобо	Чашмаи Ғормазор
Чашмаи Мулҳочӣ	Чашмаи Поскона
Чашмаи Қавсаратобобо	Чашмаи наҷк
Чашмаи қулдирама	Чашмаи тавоқ

¹ Муродали Ғабиев. Забони адабии ҳозираи тоҷик (наҳв) қисми 2. – Душанбе: Маориф, 1992. саҳ. 23-28.

Чашмаи калласанг	Чашмаи чакак
Гузари Эски	Гузари Хўчакент
Гузари Чинор	Гузари Чорбок
Деҳаи Бурчмулло	Деҳаи Думалок
Деҳаи Қўшқўрғон	Деҳаи Қаравой
Деҳаи Абай	Деҳаи Чимгон
Деҳаи Қалъача	Деҳаи Навобод
Деҳаи Сойлик	Деҳаи Хондалоғ (Хондайлик)
Деҳаи Полвонак	Деҳаи Писком
Деҳаи Қоранкул	Деҳаи Юсуфхона
Деҳаи Хумсон	Деҳаи Нанай

Иборањое, ки аз се ё бештар калимањои мустаќилмањно сохта шудаанд, иборањои мураккаб номида мешаванд. Дар ташкили иборањои мураккаб, баръакси иборањои содда, камаш ду воситаи грамматикӣ иштирок мекунад.

Иборањои мураккаб

Камари сойи дароз
Сойи шибари дарози обдор
Замини калони Орифбобо
Шаршараи даруни кўл
Шаршараи обпари Асхар
Шаршараи обпари калит
Шаршараи обпари оқпошлов
Шибари чашмаи соф
Сойи дарози камар
Шибари сойи калон
Шибари сойи дароз
Шибари сойи хурд
Чашмаи сойи калта
Чашмаи сойи Азим
Чашмаи сойи Шомурод

Чашмаи сойи Мирбой

Чашмаи сойи Мирзобой

Чашмаи сойи танг

Чашмаи сойи Азим

Чашмаи калони Абдусамад

Хелъои ибора дар микропонимикаи ноҳияи Бўстонлик серистеъмом аст.

Дар иборасозӣ исм мавқеи махсус дорад. Хусусан, ҳамчун ҷузъи асосӣ хеле сермахсул аст, чунки худ ифодакунандаи предмет буда, дорои аломату хусусиятхост. Дар таркиби ибора исм бисёр ҳиссаҳои нутқро тобеъ мекунад:

Исм+исм: Исми хос бо алоқаи изофӣ омадааст.

Њавзи Абдумалик

Њавзи Мурод

Њавзи Шодӣ

Њавзи Ҳошим

Њавзи Ҳабиб

Сойи Азимбой

Сойи Шомурод

Сойи Мирзобой

Сойи Қуронбой

Шибари Раҳим

Шибари Қодирбобо

Шибари Њамроқул

Чашмаи Чоршанбе

Шибари Абдувоҳид

Чашмаи Гулдар

Чашмаи Азамат

Чашмаи Хосият

Чашмаи Маҳая

Чашмаи Давлатбобо

Чашмаи Содикбобо

Чашмаи Базгагатобобо

Чашмаи Қавсаратобобо

Сифат ба исм асосан ба воситаи алоқаи изофӣ тобеъ мегардад:

Исм + сифат:

Зови кундаланг

Зови лунда

Зови хам

Зови кабуд

Зови миёна

Њавзи калон

Зови сиёъ

Кўъи сафед

Чашмаи калон

Чашмаи дароз

Чашмаи ширин

Њавзи баланд

Сойи паън

Сойи дароз

Сойи беоб

Сойи дулоназор

Сойи калта

Сойи Четанзор

Дар таркиби ибора доираи шумора ба исм тобеъ шудан маҳдудтар аст:

Исм + шумора:

Теппаи даҳмарда

Сойи Дучашма

Шибари панччашма

Ҳавзи якчашма

Хулоса

Яке аз льиъатъои муъими илми забоншиносї омўзиши тадќики номъои маъаллї ва санъати номгузорї мебошад. Зеро номъои маъал ё масъалаъои номгузорї ва пайдоиши онъо ба чандин воќеъаву ӯодисаъои таърихї, сиёсї, иќтисодї робитаи кавї дошта, ин унсуръо боиси густариши хазинаи забони модариамон гардидаанд.

Бояд гуфт, бо масъалаъои ном ва номгузорї хосиятъои калимаъои ифодакунандаи номъо, конуниятъои мављудият ва инкишофи номъо, таърихи тавлид ва маънидоди илми онъо соъаи махсуси филология-ономастика машѓул аст.

Яке аз кїсматї соъаи ономастика, антропонимия мебошад, ки номи ашхосро ифода мекунад. Антропонимияъо дар ташаккули Ономастикаи ноҳияи Бўстонлик номи одамон гуногун буда, аз забонъои тољикї, арабї, ўзбекї-туркї ва русї гирифта шудааст. Ѓайр аз ин номъои одамон аз льиъати сохт гуногун буда, бо пасванду пешванд сохта мешавад. Дар ин деъа лаќабъо низ мавќеи муъимро касб мекунад ва барои фарќ кардани шахсон истифода мекунад, ки маълумоти умумї дар боби I-и диссертатсия кушода дода шудааст.

Дар боби II оиди топонимияи ноҳияи Бўстонлик ва деъаҳои он сухан меравад.

Бояд эътироф кард, ки илми топонимикаи тољик як лўзъи илми забоншиносии тољик буда, таърихи тўлонї дорад. Маводи аввалинро доир ба ин илм аз лўѓату тазкираъо ва осори таърихиву лўѓрофї пайдо намудан мумкин аст. Зеро гузаштагони мо дар асаръои иншонамудаи худ рољеъ ба ин ё он маъалро ба тафсил тавсир менамуданд. Яке аз кїсматъои топонимия, ойконимия, гидронимия, оронимия мебошад, ки дар диссертатсия маълумот оварда шудааст.

Дар ноҳияи Бўстонлик топонимъоро дида баромадем, ки аз боигарии забони тољикї далолат мекунад. Мувофиќи феърасти ин номъо ба хулосае омадан мумкин аст, ки мардуми кўњистон дар интихоби мавзеи замон

беътибор нестанд. Бо номгузорӣ аслу насаби гузаштагони худро дар таърих сабт намудаанд.

Дар топонимияи ноҳияи Бўстонлик мавқеи асосиро номҳои сатҳи замин ва боғҳои гирду атрофи он ташкил медиҳад.

Масалан: Замини Сайидбобо.

Қисми болоии ин мавзеъ хеле кушоду обдор аст. Сайидбобо ном шахс аз сабабе, ки дар қисми болоии замин об ҳаст, замини васеъеро соҳиби карда, ба як қисми замин боғ мешинонад. Ӯоло дар ин ҷо он боғҳое, ки Сайидбобо шинонда буд, ҳосили зиёде медиҳад. Он чашмае, ки дар болои замин ҳаст, обаш шаффоф мебошад ва аз оби он асосан чўпонону шикорчиён баҳра мебаранд.

Дар ноҳияи Бўстонлик дар кўнҷу Ҳамвориё чашмаҳои пурлўшу хурўше мавҷуд аст, ки бештари онҳо ба номи худ мансубанд. Масалан: Чашмаи сиёҳ. Чашмаи мазкур дар ноҳияи Бўстонлик мавҷуд буда, қас ба даруни чашма нигоҳ кунад оби чашма сиёҳ метобад, чунки ба даруни об сангҳои кабути сиёҳтоб мавҷуд аст. Аз ҳамин сабаб чашмаи сиёҳ меноманд. Чашмаи мазкур аз деҳаи Нанай 4,5-5 километр дур аст. Оби чашма хусусияти шифобахшӣ дорад.

Дар ӯдуди ноҳияи Бўстонлик бо номи одамон вобаста Ҳавзҳои хурду калон мавҷуд аст. Ин Ҳавзҳо бо мақсадҳои гуногун сохта шудаанд. Баъзе Ҳавзҳо барои оромгоҳи бачагон созанд, дигареро барои подаву рамаи деҳа сохтаанд.

Маълум аст, ки Ойконимия низ дар ноҳияи Бўстонлик мавқеи муҳим ишғол намудааст, аз ҷумла гузари қалъа. Гузари қалъа дар тарафи шарқии ноҳия чой гирифтааст. Гузари қалъа хеле зебоманзар буда, боғу роғҳои сабзгашта дорад. Обҳои раво аз байни гузар мегузарад.

Дар боби III оиди сохти микротопонимҳои ноҳияи Бўстонлик ва деҳаҳои он маълумот оварда шудааст ва бо мисолҳо дар таркиби ибораҳои нишон дода шудааст.

Ба мо маълум аст, ки баъди истиқлолро ба даст даровардан ба ин соҳа эътибори калон дода шуд, чунки бисёр объектҳои аҳолинишин, аз ҷумла,

шањрно, кишлокњо, кўчањо, боѓу роѓњо ва дигар мавзењо бо номњои дигар номгузорї карда буданд. Маќсади асосии соњаи Ономастика дар он аст, ки номњои аслии ин гунна мавзењоро гашта бунёд кардан аст, чунки ислоњи номњои нодурусту норавои мањаллу мавзењо ва шакли дуруст ва суфтаву равони ному номгузории мањаллу лойњо тантанаи адолати таърихї мебошад.

Доир ба лињати дигари масъала дар диссертатсия мисоли фаровон оварда шудааст.

Рисола аз муќаддима, се боб, хулоса ва феърасти адабиёт иборат буда, 69 сањифаи компютерио ташкил мекунад.

Феърасти адабиёт:

1. Абдулло Ф. Номнома. - Душанбе: Ирфон, 1972, 326 с.
2. Грамматикаи забони адабии ӯзирои тољик. қими I – Душанбе: Дониш, 1972, 341 с.
3. Гаффоров Р. Забони адабии ӯзирои тољик, (ибора ва хелҳои он), қисми I. - СамДУ, 2000, 87 с.
4. Ѓиёсиддин Муњамад Ѓиёс-ул-луѓот, ҷ. 2. – Душанбе: Адиб, 1988.
5. Девонақулов А. Асрори номҳои кишвар. - Душанбе: Ирфон, 1989, 237.
6. Дўстов З. Топонимларнинг ясашиш масаласига доир// Ўзбек тили ва адабиёти, 1980, 48 с.
7. Забони адабии ӯзирои тољик, қисми I. – Душанбе: Ирфон, 1973, 350 с.
8. Кемелов Н. Жаннатмакон Бустонлиғим. – Шымкент: ЖШС «Китап», 2008.
9. Каримова Л. Топонимларнинг морфологик тузилиши// Ўзбек тили ва адабиёти, 1965, 96 с.
10. Каримов С.А. Ўзбек топонимикаси тараққиёт босқичида. – Тошкент: Фан, 2006, 132 с.
11. Қораев С. Топонимика. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2006, 320 с.
12. Мурзаев Э.М. Очерки по топонимии. - Москва, 1974, 154.
13. Неъматов Н. Давлати Сомониён. - Душанбе: Ирфон, 1979, 281 с.
14. Набиев М. Забони адабии ӯзирои тољик, (наъв), қисми 2. – Душанбе: Маориф, 1992, 126 с.
15. Ономастика «Проблемы и методы». - Москва, 1978, 238с.
16. Ономастика средней Азии. – Москва: Наука, 1978, 296 с.
17. Ономастика типология стратиграфия. – Москва: Наука, 1988, 264 с.
18. Ономастика. – Москва: Наука, 1969, 261 с.

- 19.Рўзномаи «Овози Самарканд». - Панъшанбе, 15 июли соли 2010, шумораи 30 (2169).
- 20.Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ӯзбираи тоъик. – Душанбе: Дониш, 1977, 111 с.
- 21.Расулов Ш. Хонадони Олисўй. – Тошканд: Зарафшон, 2008, 158 с.
- 22.Тураев Б. Лексико-семантическое и словообразо-вательное исследование микротопонимии долины Ягноб. Афтореферат канд.филол.наук. - Душанбе, 2010, 22 с.
- 23.Ўринбоев Б. Асрлардек баръаёт номлар. - Тошкент: Зарафшон, 2003, 264 с.
- 24.Ўринбоев Б. Жиззах вилояти топонимлари. - Жиззах, 1992, 54 с.
- 25.Фаръанги забони тоъикї. қисми I. - Москва, 1969.
- 26.Њомидов Д. Топонимияи водии Кешруд. - Душанбе, 2002, 108 с.
- 27.Њомидов Д. Сарнавшти вожаъо. - Душанбе, 2008, 89 с.
- 28.Энсиклопедияи тоъик. ь.I. – Душанбе, 1988, 676 с.
- 29.Этнографические очерки узбекского сельского населения. – Москва: Наука, 1969.

МУНДАРИЉА

Муқаддима.....	3-12
БОБИ I	
Антропонимияи ноҳияи Бўстонлик ва махсусияти он.....	13-31
БОБИ II	
Топонимияи ноҳияи Бўстонлик ва деҳаҳои он.....	32-58
БОБИ III	
Сохти микротопонимҳои ноҳияи Бўстонлик ва деҳаҳои он.....	59-64
Хулоса.....	65-67
Феърасти адабиёт.....	68-69

